

ספר
מלות
משה

ליקוטי מרן רשבבה"ג
הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל
על
פרקי אבות

מלוקט מתוך ספריו
ומפיהם ומפי כתבם של תלמידי רבינו

נערך בעזה"י על ידי
משה מאיר ב"ר אלימלך קורין
מרא דאתרא דק"ק בני ישראל דאלענטאון, פענסילוויניא

כסלו תשפ"ו

Rabbi Reuven Feinstein
131 Bloomingdale Rd.
Staten Island NY 10309

שלו' ראובן פיינשטיין
ראש הישיבה
ישיבה ד'סטעטן איילנד

ה' ניסן תשפ"ה

לכבוד הרה"ג רב משה קורץ, שליט"א

שמחתי מאד לקבל הגליונות מספרך על פרקי אבות. והוא פרי עמלתיך שטרחת ללקט ולאסוף מתורת אאמו"ר זצ"ל מספרים רבים בין מהספרים שהם מכתב יד קדשו ובין מהרבה ספרים אחרים שמביאים מתורתו ועובדות חייו שיש להם קשר לפרקי אבות.

ובודאי שזה רעיון טוב לפרסם תורת אאמו"ר זצ"ל להדור הזה באופן חדש כדי שילמדו מתורתו וממעשיו אבל מובן מאליו שיש סכנה חדה שבכל מקום שמביאין רק קצת מקטע גדול שייך שהקורא לא יבין כוונתו כראוי בלי לראות כל סגנון הדברים וביותר כשהדברים הם כבר בכלי שלישי שאף שמן הסתם אין חוששין מחבר לשקר בכוונה כבר מעיד הנסיון שכמעט רוב פעמים יש שינויים רבים בין במעשים ובין בהלכה עד שממש פנים חדשות באו לכאן וקשה לסמוך על דברים שהם מפי השמועה מבלי לידע מי השומע ומי נמסר הדברים.

אבל מהמעט שעיינתי בו נהנתי לראות שמה שאתה מביא בין מספרי אאמו"ר זצ"ל ובין משאר ספרים דקדקת להביאם מלה במלה בלא לשנות דבריהם וכל קטע ציינת מאין הוא בא והרבה שקעתת בעמילות ובכשרון להוציא ספר מפואר ודבר מתוקן ועל הקורא לידע ולדקדק וגם לעיין בהמקומות והספרים שציינת.

וע"כ באתי לברכך לראות הצלחה רבה מספר זה ומכל מעשה ידיך ויה"ר שבזכות שאתה מרביץ תורת אאמו"ר זצ"ל תזכה להמשיך עבודתך בקדש מתוך מנוחת הנפש ובריאות הגוף עם פרנסה ברווח ונחת רב ממשפחתך ביחד עם רעיתך החשובה שתחי' עד ביאת הגואל במהרה.

שלום וברכה
ר' יצחק ש"ס

הקדמה

בחסדי ה' יתברך ועזרתו זכינו להוציא לאור ספר נכבד זה, אשר שמו יקבנו מאורות משה - ליקוטי הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל על פרקי אבות. והוא ליקוט מתורת מוריני ורבינו שר התורה מרן הגאון רבי משה בן הגאון רבי דוד פיינשטיין זצוקלה"ה, ממקומות מפוזרים בספריו ובספרי תלמידיו.

למהותו של הספר

תועלת מיוחדת יש בספר הזה אשר הוא מוקדש לכל מי שרוצה ללמוד וללמד את פרקי אבות על פי חכמת רבינו הן באגדה והן בהלכה. את גודל החשיבות של כל רעיון וכל ביאור שיצא מפי רבינו ניתן ללמוד ממה שכתוב בהקדמה לספר **דרש משה** (עמוד יג) וז"ל: "מרן זצוק"ל החשיב מאד את דרשותיו שאמר ברבים. כשהכין את הדרשה, היה פותח חומש ומתבונן בו, והיה אומר אחר כך שבזמן זה היה מרכז את כל כוחו ויגיעתו ועמלו בתורה ללא היסח הדעת כל שהוא, ובאופן זה הוא אומר את דרשותיו, ולא כלאחר יד כשעולה בדעתו איזה דבר חידוש - וזהו כוחן של הדרשות".

תועלת יתירה יש בהבאת דברי רבינו על מסכת אבות העוסקת בעניני מוסר, שבגלל זה היתה דעת רבינו שנשים יכולות ללמוד אותה, כמש"כ בשו"ת **אגרות משה** יורה דעה (חלק ג סימן פז), וז"ל, ורק פרקי אבות משום שהוא עניני מוסר והנהגות טובות יש ללמודם בהסבר לעוררן לאהבת תורה ולמדות טובות וכו'. עכ"ל. על ידי חיבור זה יוכלו גם הנשים להתחזק ולהתעורר מדברי רבינו ומדברי המוסר שלימד לדורות.

יש בנותן טעם מיוחד ללמוד את דברי רבינו במסכת אבות העוסקת בעניני תיקון המידות ויושר הדעות אשר בעו"ה היו שלמדו את מסכת זו בשטחיות ולא העמיקו בה, ורבינו זצ"ל התאונן על הרבנים הצעירים שבימיו שדרשותיהם אינן לאמיתה של תורה, וכמו שכתב רבינו בתשובתו (אג"מ או"ח ח"ד, סימן מ אות כא) בענין דיבור בדברי תורה בין גברא לגברא בשעת קריאת התורה, "וכל שכן שודאי אומר כדרך דרשות הרבנים הצעירים, שהעיקר שלהם לא שייכי לתורה כלל, שאסור". וכמו כן העיד הג"ר אהרן פעלדער זצ"ל (רשומי אהרן, ח"ב, עמוד ט) שפעם שאל את רבינו "אודות עיתונים שיש בתוכם דברי רעיונות על הפרשה וכדו' אם טעונים גניזה, ואמר לי שקודם כל יש לברר אם הרעיונות האלו של כל רב פלוני, הם בגדר דברי תורה הטעונים גניזה". ולכן חשיבות מיוחדת יש בחיבור הזה שבו ליקטתי הרבה דברים מתורת רבינו ועל פי זה נוכל להאיר את לימוד פרקי אבות באור חדש ונהיר על טהרת הקודש ע"פ תורת מרן הגרמ"פ זצוק"ל.

וזאת למודעי, שרובא דרובא של תוכן דברי הספר הם ליקוטים והעתקות מספרי רבינו, כמו אגרות משה, דברות משה, ודרש משה. וגם הוספתי הרבה רעיונות מספרים שהם בבחינת כלי שני המבשל אפילו יותר מכדי קליפה, כגון מספר קול רם*, וספר מסורת משה וכו'. ובמקומות מסוימים כתבתי הערות ומקורות נוספים לטובת הלומד. ופשוט שהדברים המובאים כאן בספר הם בבחינת מה שאמר בן בג בג בשלהי המסכת "הפך בה והפך בה דכלא בה", שכמעט אין גבול וסוף לחכמת רבינו, וספר הזה נחשב רק כטעימה בעלמא משולחנו הגבוה.

ובאמת יש לרבינו דין של רבי מובהק, אם בגלל שהיה רבן של כל ישראל וממילא יש לכל בני ישראל שייכות והתייחסות אליו באופן כללי (עיי'ן שו"ע יו"ד סימן רמד סעיף י), ומלבד זאת זכיתי שתהיה לי שייכות גם באופן פרטי. חדא, עבור שזכיתי ללמוד מחתנו הגאון הרב משה דוד טענדלער זצ"ל ולהסתופף בצלו בשלש השנים האחרונות של חייו. הגאון הרב טענדלער זצ"ל לימד אותי הרבה עניינים בשו"ת אגרות משה וממנו קיבלתי הרבה ממסורת "השווער". ושנית, אביא כאן מה שמצאתי דבר נפלא בהקדמה לספר יד המאיר וזקן אהרן לסב סבי, אשר הוצא לאור ע"י נכדו, אאזמו"ר נתן צבי ב"ר משה מאיר קורץ זצ"ל, ונערך בעבודה עצומה ע"י אחיו הרב אברהם יצחק יבל"ח ב"ר משה מאיר קורץ, וכה מובא שם:

"פתח דבר מהמו"ל: אא"ז רבי אהרן יוסף קורץ זצ"ל נסתלק כשהייתי בן אחת עשרה שנה. אמנם הכרתי אותו ואת הליכותיו בקודש. ראיתי כשהיה מדבר ברוך וביחס לבכי לבריות, וחשתי שהוא משתתף בכנות ובעומק בצערם של אחרים. יום ולילה ולא ישבותו, רחש לבו דבר טוב לחדש חידושים בתורה ובגפ"ת. מסחרו בעיניו היה טפל שבטפלים, רק בתורת ה' חפצו. הגאון רשכבה"ג רבי משה פיינשטיין זצוק"ל אבד"ק לוביאן בליטא, ואח"כ ראש ישיבת תפארת ירושלים

* ראוי לציין מה שהזכיר הג"ר ראובן פיינשטיין שליט"א אודות הספר קול רם (בספרו פרקי שלום על מסכת אבות, עמוד ריז הערה ה), וז"ל, הרב שך זצ"ל החשיב את אאמו"ר זצ"ל ואת תורתו עד כדי כך שהיה לומד את ספר "קול רם" [על אף שהחידושים שנדפסו שם אינם פרי עטו של אאמו"ר זצ"ל]. כמה פעמים צלצל אצלי נכדו של הרב שך ואמר, "זקני עכשיו לומד את ספר "קול רם" ויש לו קושיא, הוא ביקש אותי להתקשר עמך. אולי תסביר את הדברים", עכ"ל. ובאמת עולם התורה מחשיב את הספר קול רם כמקור נאמן לדברי רבינו. אכן מצאנו הרבה פעמים שיש דברי תורה שנמצאו בספרי קול רם ובדרש משה באופנים שונים, ואכמ"ל.

בניו-יורק, שהיה ידידו והכיר אותו היטב, הפליג בשבחו והוסיף שמעולם לא פגש אדם שבכחו לחדש חידושים באגדה כמו אא"ז רבי אהרן יוסף זצ"ל".

מזה אני מקוה שבעזה"י תהא לי זכות לחדש או לפחות ללקט דברי אגדה של רבינו הגרמ"פ זצוק"ל, מחמת ידידות זו של זקני הרב אהרן יוסף קורץ והרב משה פיינשטיין תהא נפשם צרורה יחד בצרור החיים האמיתיים של תורה, אמן כן יהי רצון.

התנצלות המביא לבית הדפוס

בפתח הספר רצוני להקדים עוד:

הנה הרבה פעמים מצוי הדבר בקרב מחברי ספרים שמחשבת גאווה יכולה ליכנס ללבם, ואם כן חששתי לעצמי, כי מי יאמר זכיתי לבבי, אמנם אחר שובי נחמתי בראותי שכבר רבינו התייחס לבעיה זו, כמש"כ במסורת משה (חלק ג, עמ' שפג-שפד) על הנושא "אין לאדם להמנע מלדרוש בדברי תורה מחמת שמרגיש הנאה או גאווה כשדורש", וז"ל:

אדם אחד סיפר לרבינו, שבעת שהוא דורש הוא מרגיש הרגשה של גאווה, וראה שמוזכר בחז"ל (אבות דרבי נתן נוסחא א פרק לח, ספר חסידים סימן ח) על רבן שמעון בן גמליאל שכשיצא ליהרג שאל את רבי ישמעאל למה נגזר עליו ליהרג, והשיב לו רבי ישמעאל דשמא נהנה כשדרש בפני כל ישראל. והשיב רבינו שתדרשו ותיהנו, שזה רק מדריגה ששייך לאנשים כרבן שמעון.

ובכלל בענין הנאה, תדע שיש שני מיני הנאה, האחד שנהנה מצד ששמע דבר אמת בתורה, וזה יהנה בין אם מעצמו אמרו, או אם שמעו מאיש אחר אפילו מקטן, ושבאמת צריך להנות, דע"י ההתלהבות שמתלהב נקלטים הדברים אצלו יותר. דרואים שלפעמים אם אדם אומר דבר טוב, אבל אומרו בקרירות, אין הדבר נקלט באזני השומעים, ובאמת שזה משום שרואים שגם אצלו אינו נקלט כל כך, דאם היה ממש חלק מעצמיותו היה מדבר יותר בהתלהבות, והנאה כזאת צריך להיות לאדם הדורש. אבל יש הנאה שניה, הנאה שהוא אמר דבר טוב, שזיכהו השם במוח טוב וכדומה, וזה הנאה אינה חסרון באנשים כמונו, אף שאינה מעלה, אבל היא היתה בגדר חסרון לרבן שמעון בן גמליאל.

ובענין גאווה בודאי שהיא יותר גרועה מהנאה, אבל מ"מ אין לפסוק מלדרוש בגללה, דמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. ומישהו הזכיר שהחסידים קוראים לזה "גאווה דקדושה", והשיב רבינו שזה שטות דאין קדושה בזה, רק מ"מ אין להפסיק בשבילו.

ושוב מצאתי מסופר בספר 'רבי משה' (תולדותיו והשקפותיו של הגאון רבי משה פיינשטיין, אנגלית, מהרב שמעון פינקעלמאן שליט"א, הוצאת ארטסקרול, (עמוד קו), שבשעה שביקש הג"ר שמחה בונם כהן שליט"א מרבינו לכתוב לו הסכמה על ספרו, אמר לרבינו: "יש לי צער על מה שהכרתי שכל עמלי לא היה לשם שמים אלא להיות מכובד אצל הבריות שהם מתארים לי 'מחבר ספרים'". ופתאום רבינו נשק אותו על ראשו ואמר: "זה דבר טוב, אם אמר לי שכ"ז היה לשם שמים אז היה לי מקום לדאוג על כך! כל זמן שאין כוונתך לקנטר ולהשפיל אחרים אין שום בעיה. ואי"ה מתוך שלא לשמה בא לשמה".

ויש להביא כאן מש"כ בספר פרקי שלום על מסכת אבות (עמ' קע) מאת בנו הג"ר ראובן פיינשטיין שליט"א:

פעם אחת התלוננתי לפני אאמו"ר זצ"ל שקשה לי לדרוש ברבים מפני אימתא דציבורא. הוא ענה לי, הרי אני כבר מעל גיל שמונים, ועדיין יש לי אימתא דציבורא. והוסיף, באמת זה דבר טוב, שבגלל זה מ'פלוידערט ניט [לא מדברים סתם דברים שאין להם טעם], זאת אומרת, שמי שיש לו אימתא דציבורא יקפיד להכין את דרשתו, ולא יגייד דברים בעלמא שעלו ברעיונו באותה רגע, עכ"ל.

לאור זה אני מקווה ג"כ, שאע"פ שאני מרגיש אימתא דציבורא [וק"ו אימתא דשמיא], כי יודע אני שיש הרבה גדולים וטובים ממני שיותר ראויים לחבר ספר כזה, אבל הדברים לא נכתבו כ"דברים בעלמא שעלו ברעיוני באותו רגע", אלא נכתבו בשימת לב ובדייקנות ככל הניתן. ועוד אני מקווה שגם מחשבת הגאווה שלי תהיה בגדר עבירה לשמה ודחוויה לפני השי"ת כדי לזכות את הרבים ע"י הרבצת תורת רבינו הגרמ"פ זצוק"ל, אמן כן יהי רצון.

הכרת הטוב

הכרת הטוב היא ענין גדול עד מאד, כפי שסיפר הרב יעקב הפטלר (קובץ קול התורה, כרך נד, ניסן תשס"ג, עמוד סט) שראה בעצמו איך היה רבינו מקפיד להכיר טובה על כל פרט לכל אדם:

אגודת ישראל באמריקה ערכו במשך כמה שנים את הוועידה השנתית [קאנווענטשין] שלהם במלון שלנו. זכרוני שפעם אחת העסקנים של האגודה הודיעו לכל הרבנים שהשתתפו בוועידה שאינם צריכים לשלם למלון משום

שארגון האגודה משלמת להם. וכארבעים רבנים יצאו מהמלון, ושלושה מהם באו למשרד לשלם: הג"ר אהרן קוטלר, הג"ר משה, והג"ר יעקב יצחק רודרמן זצ"ל, כולם באו למשרד - כל אחד בנפרד - ובקשו לשלם. וכששמעו שהאגודה כבר סידרו את זה, שאלו האם גם שלמו האגודה את דמי השירות לכל העובדים. וכששמעו הג"ר אהרן קוטלר והג"ר יעקב יצחק רודרמן שאף אלה כבר נתנום, הלכו לדרכם. הג"ר משה אף בזה עדיין לא היה מרוצה, ולא יצא מהמלון עד שהסתובב שם והודה אישית לכל אחד ואחד מן העובדים שטיפל בו או עזר לו באיזה שהוא ענין במשך הימים ששהה שם.

בעומדי בשער הספר ברור שהנני חייב להודות למלך מלכי המלכים הקב"ה שזיכני והביאני עד הלום להוציא דבר נאה ומתוקן. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך, ובפרט בהוצאת הספר הזה אשר חסדי ה' חפפו עלי בכתיבתו ועריכתו, ומאוצר מתנת חיים חנני יותר ממה שאני צריך כדי שאצליח לחבר את הספר הזה, וגם סייע בעדי למצוא אנשים מוכשרים ומתאימים לעזור בידי בעריכתו והוצאתו לאור עולם. ולכן אני אנסה ללכת בדרכיו. וכדי שיהיו הדברים דלהלן בבחינת דבר השווה לכל נפש, אכתוב בלע"ז:

Acknowledgments

After thanking Hakadosh Baruch Hu, we must also acknowledge those who played the role of His shaliach in bringing His will to fruition.

There so are many people to thank that it borders on ein ladavar sof. I have therefore limited my acknowledgments to those individuals who either contributed to the sefer financially or were involved in some other way in the publishing of this sefer. In addition, the names are not necessarily mentioned in any specific order.

I would like to thank Aaron and Meryl Chaitovsky for serving as the anchor contributors to this sefer. I always enjoy learning with you when I visit Plainview. I know that you and your family have a special passion for Torah and melodious tefillah — something I had the privilege of experiencing during the Yamim Nora'im at the Young Israel of Plainview. You are stalwart

supporters of Torah in your own community, and your dedication to this sefer is a testament to your mission of spreading a love of Torah to the entire Klal Yisrael. May Hashem bless you and your entire mishpachah, and may we share many more simchos together in the future!

A special thank you is due to Adrienne and Michael Alexander for their immense support. May the learning that comes from this sefer be a zechus for both Peter Brody and Estelle Guzik. I have enjoyed spending time learning Igros Moshe together during our shiurim at the shul and the chavrusa time with Michael. You made Marisa and me feel right at home in Stamford — and I know that as we leave the community, I will struggle to find another minyan that will be as thoroughly engaging as yours. Just remember that by supporting this sefer, the Torah of Hagaon Harav Moshe Feinstein zt”l now “lives in you.”

I am blessed to also have the significant support of other members of the Stamford community. I express my profound gratitude to Dina Berger, who spearheaded a joint dedication from attendees of my shiurim, including Mitchell and Gayle Bell, Arline Gewanter and Lloyd Contract, Melissa Gluck, Henry Goldberg, David and Lorraine Kweskin, Albert and Ana Lilienfeld, Robert and Gail Loonin, Judd and Rhonda Love, Leonard and Susan Mark, Jacob and Janice Meyer, Irwin Niedober, Alexander Podelko and Marina Sapir, Toby Schaffer, Paul and Aviva Schieber, Audrey Waldstreicher, and Oliver Wellington.

In addition, Dina independently helped bring this sefer to completion in memory of her beloved husband, Paul Berger z”l. Paul was a man of integrity, humor, and broad intellectual curiosity and knowledge. I pray that the learning that comes from this sefer will serve as a continued zechus for his neshamah.

I would like to thank Rachel and Nimrod Dayan for their consistent support. You not only helped me bring my first sefer to fruition, but were excited to do so again. Your leadership in our community, and particularly your passion for spreading the Sephardic mesorah, has been a pleasure to observe. I wish you continued simchah and success — hazak u'barukh!

Thank you, Rachel Leah and Evan Finkel, for your friendship and support. We miss having you with us together at shul, and it means so much that our Torah relationship has transcended our physical distance. I admire your honesty and moral clarity, and the way you always serve as a paradigm of Torah values wherever you and your family find yourselves.

Beth and David Held, you have been true treasures in our community. I am so grateful for the level of scholarship and traditional sensitivity that you and your family have personified. It has been a pleasure learning Igros Moshe with you during our weekly Shabbos shiur, and I know you will appreciate the material in this sefer, which emerged from our limud. May it be a zechus for your Rebbe and mentor, Harav Shlomo Zalman Singer zt"l.

Marina Sapir and Alex Podelko — your leadership and participation in our shul is nearly unparalleled. It has been such a joy learning together in our various classes — Gemara, Jewish philosophy, Sefer Hachinuch, and much more. Thank you for once again supporting my harbatzas Torah, and may the learning that comes from this sefer be a zechus for Nahum Sapir.

How can we discuss Torah learning at shul without mentioning Toby Schaffer? During your tenure and beyond you exemplified how Torah and leadership go hand in hand. Even when you had your hands full with your personal profession and shul governance, you were always kovei'a itim and somehow fit it in. Thank you for

being a dear friend to Marisa and me — we will be forever grateful for all you have done for us during our time in Stamford.

Thank you, Marc and Sherry Silver, for your generous support. It was inspiring and eye-opening to learn about the exceptional zechus your father, Dr. Joseph Silver z”l, had in taking care of Hagaon Harav Moshe zt”l, and building a relationship with him. It is so special that you are continuing that spiritual legacy by ensuring that both your father and Rav Moshe’s memory continue to be perpetuated through this sefer, be”H.

Thank you to David Bessaleli for your friendship and support. I can always count on you to have an insightful he’arah on a dvar halachah. I know that you are a man of great substance and have faithfully carried on the Torah learning of your father zt”l. I am always impressed by your humility, erudition, and commitment to our regular minyanim. Thank you for your support in bringing this sefer to fruition.

Thank you, Hecky and Rochel Attar, for supporting my Torah publications once more. I always appreciate your candidness and stalwart dedication to protecting the truth of Torah, and for ensuring that it is the guiding factor in everything. Your presence at both the weekday divrei halachah and shalosh seudos iterations of our Igros Moshe limud has been most appreciated — and I know you will enjoy both the chazarah as well as the new material you will find in here, iy”H.

I would also like to be makir tov to Steven and Danielle Thau for their passion and support of this project. We have had numerous conversations, and I enjoyed all the feedback and Torah ideas that our learning together sparked — as well as the very Jewish sense of humor that accompanied it. I wish you and

the family only simchah and, iy”H, many years of friendship for all of us together.

I have also been blessed to be well supported by the members of my family:

I would like to profoundly thank my mother and father, Amy and Elliot Kurtz, for their generosity and constant support throughout the process. The closer you are to someone, the harder it is to select a particular attribute to praise, and al achas kama v’kama for my parents, who have supported me in every way possible to become a ben Torah. I always felt that my successes were theirs — and certainly the fact that I have the zechus of carrying on the family legacy of publishing sefarim like my ancestor, Harav Aharon Yosef Kurtz zt”l, whom I was pleased to learn had a warm relationship with Hagaon Harav Moshe Feinstein zt”l, when they were both living on the Lower East Side of Manhattan. My grandfather, Zaidy Nussy, Nosson Tzvi ben Moshe Meir, expended significant time and funds to perpetuate our family’s Torah legacy, and it is only fitting that this sefer serve as a remembrance for his efforts.

On my mother’s side, I am most grateful to Bubby and Zaidy Raskin for supporting this sefer and for cheering me on every step of the way. I know that after publishing my first sefer, Zaidy pored over it and came back to me with his insights and feedback. We are so grateful for your love and support, and wish you only continued good health and nachas from the grandchildren and great-grandchildren, bli ayin hara.

The family of my wife, Marisa, has been very kind and supportive through both of my publishing endeavors. My in-laws, Michele and Larry Pollack, have provided excellent feedback on my articles. I always appreciate how they serve as my PR team by printing my written works and sharing them with both friends and

family, and in particular, with the patriarch of the mishpachah, Rabbi Bernard Reisner, who was a talmid of MTJ and spent Pesach Sedarim in the Feinstein home. I have made sure to include in the sefer an anecdote he shared with me about his experiences.

Thank you also to Pamela and Gabe Pollack for your support. I know that your Torah-filled home will make good use of this sefer.

And, of course, thank you to Aunt Sandy and Uncle Barry Zweigbaum, for whom the proliferation of sifrei kodesh is etched into their DNA. I am very grateful for your support as well as that of the entire Pollack and Zweigbaum mishpachos.

There is a she'eilah in Igros Moshe (Yoreh Dei'ah 1:80) whether thanking those who lent money to publish a sefer constitutes ribis. However, all the people listed above contributed funds as a pure matanah, and therefore I may thank them in no uncertain terms for their generosity and willingness to be part of this important harbatzas Torah. May Hashem reward all of you with schar and nachas from your mishpachos, ad bli dai.

I would also like to recognize several individuals who spent considerable time reviewing an earlier draft of this sefer and were very supportive of this endeavor: R' Yona Gross, R' Yitzi Oratz, R' Abba Hillel Winiarz, R' Yoni Abrams, Gideon Pell, my brothers Benjy and Avi Kurtz, and my brother-in-law Gideon Pollack.

In addition, I would like to express appreciation for the excellent editing and publishing services provided by Rav Shimon Szimonowitz and Rav Tzvi Finkelstein, along with the entire team at Machon Aleh Zayis. Rav Finkelstein spent many hours ensuring the entire sefer was not only edited, but presented in an appealing and enjoyable fashion for the general public. I am indebted to him

for his personal investment in helping me ensure that this be a quality work, fitting of being oleh al shulchan melachim.

How did I get started on this journey? One day I received a call from Rav Jeffrey Saks of Tradition Journal, inquiring if I would be interested in writing a column for them. While I am still in the midst of completing my English-language sefer on Hagaon Harav Moshe Feinstein's pesakim, I would never have begun writing this sefer on Pirkei Avos had I not already been conducting serious research under Rav Saks's guidance.

The reason I chose to research Hagaon Harav Moshe Feinstein zt"l in particular emerged from my time learning Igros Moshe b'chavrusa with his son-in-law, Mori V'Rabbi Hagaon Harav Moshe Dovid Tendler zt"l. It was the zechus of a lifetime to learn with him, and I am endlessly grateful for the insights he provided into the many teshuvos he was directly and indirectly involved with. While he has sadly departed to the Olam HaEmes, I am delighted and most grateful to Rav Gabi Fried for helping me obtain a haskamah from Hagaon Harav Reuven Feinstein shlit"a, which is featured at the beginning of this volume. I deliberately did not seek out other haskamos, as once I had the Gadol Hador's only living son approve of this project, to go further seemed to constitute the principle of kol hamosif gorei'a.

None of this would have been possible without the love and dedication of my wife, Marisa, and our precious daughters. In her humility, she prefers I do not write anything too melodramatic. So instead, I will write that I daven that one day our children will be able to learn this very sefer and also learn to appreciate the profound gadlus of our mesorah that we received from Mori V'Rabbi Hagaon Harav Tendler zt"l, and from his shver, Rabban shel kol bnei hagolah, Hagaon Harav Moshe Feinstein, zecher tzaddik v'kadosh livrachah lchayei l'olam haba. V'chen yehi ratzon.

וגם חובה עלי להודות ולהלל לכל מחברי הספרים שהבאתי בחיבור הזה, והחלטתי להביא את לשונם כמעט בלי שינויים ובשם אומרם, ואע"פ שראיתי שיש נוהגים לקנות את הדברים ב"קנין שינוי" ע"י החלפת מילים, מ"מ ראיתי לנכון להביא את הדברים בלשונם, הן כדי לכבדם, והן משום שבכך הדברים יוצאים מחוורים וברורים יותר, כשם שמצינו בהלכות שבת שכלי ראשון מבשל, וכלי שני עדיין מבשל דברים שהם קלי הבישול ולפחות כדי קליפה, ואילו כלי שלישי לפי שיטת רבינו אינו מבשל כלום. לכן ניסיתי להעתיק את לשון רבינו ולשון שאר הגדולים המובאים לקמן כמות שהם בלי שינוי - ונהנתי לראות שהג"ר ראובן פיינשטיין שליט"א כתב כעין זה בהסכמתו, וברוך שכיוונתי.

נאום הצעיר

משה מאיר קורץ

גדולת משה

הנה אם באנו לספר בגדולת רבינו, אין אנחנו מספיקין, וכמעט שאי אפשר לנו לשבח ולדבר על דמותו, שהיה רבן של כל בני הגולה, גדול הדור בחכמה ובצדקות, סיני ועוקר הרים, הרב הדומה למלאך ה' צבאות, אשר מפיו אנו חיים ומימי תורתו אנו שותים. ואמנם נשאלתי מכמה אנשים מדוע זכה רבינו להיות מקובל אצל הכל כגדול הדור שהכל סרים אליו, הרי היו בדורו עוד אנשים גדולים וצדיקים, ומדוע התקבל רבינו כגדול שבדורו, וכחד בדרא. ואף כשאמור אין ביכלתי לבאר גדלותו של רבינו מכל מקום ברצוני לנסות לבאר כמה נקודות שבהן נתייחד רבינו, אשר על ידיהן אולי זכה להיות חד בדרא.

בפתיחת הדברים ראיתי לנכון לצטט מאמר נאה מספר הפרדס (שנת לג, גליון ט, עמודים לח-לט) שהודפס אחרי שיצא לאור הכרך הראשון של ספר אגרות משה בשנת תשי"ט, נכתב ע"י הרב ש. ע. אהרוני, וזה לשונו:

לשמחת לב שוחרי תורה ולתשוקתם העזה של גדולי תורה במדינה, יצא עכשיו ממכשב הדפוס הספר היקר מלא אורות מגוונים: אגרות משה, אשר להופעתו חיכו רבים וכן שלמים. ישנם ספרים טובים ויעילים בעלי תוכן עשיר ולמדני, אבל עם כל חיונותם עולם הלומדים השקועים בספירת ההלכה וההוראה, אינם מחכים להופעתם.

אמנם מקדמים בברכה כל ספר וספר הנדפס שמכניס אור בכרם ישראל ומעשיר את ספרותנו העשירה, אבל אף על ערכו הרב נחיצותו אינה מורגשת ומשום כך הופעתו אינה מפתיעה. יוצא מן הכלל, יחיד במינו הוא ספרו של הגאון ר' משה פיינשטיין. על הספר הזה, בהא הידיעה, חיכו גדולים תורה בסקרנות דקדושה, באי-סבלנות, הנובעת מתוך אימון מסור בדברי ר' משה ופסקיו. על הופעתו של הספר אגרות משה חיכו הרבה שנים רבות והיא עוררה שמחה וקורת רוח לא לבד אל המחבר, אלא, בעיקר, אל אלפי שואליו הדופקים יומם ולילה על פתחו והצמאים לדבריו, ותורה יבקשו מפיו.

הספר אגרות משה שלפנינו הוא חזון בלתי שכיח בספרות ההלכתית ההוראית. בעולם התורה הרחב קיימים שני שטחים המשתרעים על כל פני ים התלמוד, שטח ההלכה ושטח ההוראה, ואין אחד נכנס בתחומו של חברו. שטח ושטח במקצועותיו וגבוליו. הלכה לחוד והוראה לחוד. כן ישנם בעולם התורה שני טפוסי גדולים, המצטיינים בגדלותם כל אחד בשטחו המיוחד. עולמו של בעל ההלכה אינו גזון מאותו המזון של בעל ההוראה, ואין בעל ההוראה חורש את

שדה ההלכה והפלפול באותה מידה שהוא חורש ודש את בקעת ההוראה. היו לנו גדולים בעלי שם עולמי, שהאירו את שמי היהדות באור תורתם ודבריהם נתקבלו ללא הטלת ספק כלשהו בסמכותם התורתית. אבל אלה הגדולים הטביעו את חותמם רק בשטח ידוע, מי בהלכה ומי בהוראה. לפעמים הוראותיו פסקיו נתקבלו וההלכה החידוש שבה לא מצאה קן ולא החדיר בעולם התורה. וכן להיפך, היו לנו גדולים שבשטח ההלכה והפלפול נטלו חלק בראש, דבריהם סברותיהם, הנחותיהם, חידושיהם, שימשו אבן היסוד לאלפי תלמידי ישיבות עפ"י יסודותיהם נבנו אחר כך ארמנות פלאים של תורה, אבל עד כאן, לתחומה של הוראה לא נכנסו, וגם לא ההינו, גם באמצעות הסברה היותר מקורית ועמוקה להכניס יד בהוראה, גאוני הדור מובהקים היו מיראי הוראה ולא השתמשו בכתרה של הוראה, בצדם, על יד שלחנם אשר לפניו זה ישב דיין מומחה, בעל הוראה מוסמך שהשיב לשואליו.

בההלקה הגדולה של גדולים וגאונים הי' לנו תמיד יחידי סגולה אשר שמש תורתם היתה זורחת בכל האופק, והם החדירו במליכות של תורה, לכל ענפי' ושביילי שביל ההלכה ושביל ההוראה, היו אלה ששני המקצועות התמזגו אצלם לחטיבה אחת אחידה ומקושרת.

לאלה יחידי סגולה שנשאו בגאון דקדושה את כתר ההלכה וכתר ההוראה, נמנה מחברנו איש ההלכה ואיש הוראה גם יחד, הגאון ר' משה אשר הצליח לגשר גשרים מתחום אחד לחברו. הוא הכניס רעננות לומדתית בשאלות הוראיות, אין הוא מוציא פסק מוחלט יבש, הוא מטעים, ממלח ומחזק את כל פסקי שאלותיו באמצעות יסודות לומדיים, שכליים אשר מקורם בלומדות עמוקה, בהשואה סברא לסברא, ובחדירה אל הענין אחר העבירו בכור הבחינה הלומדתית הגאונית. עומד הוא ר' משה בשתי רגלים, בכל הווייתו בספירת התורה, חי וקים בה כל ימות חייו. והנה הוא בא על שכרו. מתוך הערצה וחיבה הוא נעשה לתל תלפיות, כולם. מרחוק ומקרוב פונים אליו בשאלות בכל מקצועות התורה, ואף על טרדותיו המרובות, הוא מתפנה להשיב אל כל אחד ואחד.

אין רבי משה לבד איש של בית-הספרים. בתור מרביץ תורה מפורסם הוא ער ופעיל בכל שטחי החיים התורניים. ובכל מקום שמו של ר' משה מתנוסס לתפארת. בנוכחותו בהופעתו הנאה הוא מפאר את המקום בו הוא נמצא. הוא בהנהגתו הנמוסית, בטובת לבו, בישרותו ועיקר בתמימותו הבלתי

מוחתמת מפאר את עולם הרבנים ואת עולם התורה הרואים בו את מנהיגם הרוחני.

דומני שר' משה הוא איש החביב. אוהבים אותו. הוא קוסם את כולם שבאים אתו במגע. אוהבים אותו בעד דבריו המלפפים וגם בעד דבריו שלפעמים דוקרים בדברי מוסר ותוכחה: כל אחד יודע שמדבר בתום לב, בהכרה נפשית, ללא כל נגיעה אישית. הוא משתייך באופן רשמי אל אגודת ישראל, מתוך הכרה שהיא שומרת על צביונה המסורתי של היהדות החרדית. אבל הוא הנכס של כל יהודי ויהודי שומר תורה ומצוות.

רבי משה זכה לשם טוב, שאין רבים כמוהו זכו. ואשרי לחלקנו שר' משה שרוי בתוכנו.

כהמשך לדברים אלו, אביא כאן ממה שהספידו בנו הגאון הרב דוד פיינשטיין **זצוק"ל** (קובץ לתורה והוראה, ספר זכרון למרן הגר"מ פיינשטיין, עמוד ד), "כל תורתו אמת, ולכן ראוי הוא לתואר נר מערבי מציאותו הי' פונה כלפי שכניה, ולכן הי' מקובל בכל חוגי העם הן העומדים לימין והן העומדים לשמאל כולם היו פונים אליו, כולם קבלו פסקיו והדרכותיו, שכולם יודעים שיש רק א' שאינו מערב בהליכות מחשבותיו ומעשיו שום עניני פאליטיק ושום נגיעות, אלא תורתו אמת וכולו לשם שמים", עכ"ל.

אפילו גדולי ארץ ישראל כמו הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, שיבחו אותו והכירו בגדלותו, וכמו שמובא בספר הליכות שלמה (מועדי השנה, תשרי-אדר, פרק יט סעיף ל, עמוד שמה-שמו) "אף על פי שימי הפורים אסורים בהספד, מכל מקום כשנפטר הגאון רבי משה פיינשטיין ז"ל והעלו ארונו לקבורה בארץ ישראל ביום פורים דמוקפין, הורה רבנו להכניס מטתו לתוך ירושלים שיתכנסו כל בני העיר להספידו וללוותו לבית עולמו, כראוי לכבודו של גדול הדור, ללא שום שינוי עקב יום הפורים". ובהערות שם (צא): "והורה אז רבנו שלא לערוך משתאות וחגיגות בליל הפורים כדרך כל שנה, באמרו "איך נשמח בשעה שהגאון ר' משה מוטל בין שמים לארץ". [וע"ע מנחת שלמה (חלק א סימן ח), איך כיבדו הגרשז"א אף שחלק שם על סברתו].

וצריך להתבונן מהי עצם מעלתו של רבינו שזכה כך להיות מקובל ומכובד בעיני כל אדם. ורגילים לשבח את רבינו כפוסק הדור מצד חכמתו, אמנם דעתי היא שיש לשבח אותו כצדיק הדור מצד מעשיו כלפי בני אדם וכלפי כל יחיד ויחיד. ואבאר את דברי לקמן. ואקדים ואומר, שכל דברי הלהן וכל מה שמצאתי, זה רק כעין משמעות דברי ספר החינוך כאשר הוא כותב "משרשי המצווה", כלומר שיש עוד טעמים שאינם יודעים וברורים לנו, אבל אני מאמין שיש תועלת לנסות לתת הסבר כפי יכולתי בעזה"י, כדי שנוכל ללמוד מזה לדרכינו אנו.

א. **עמל ויגיעה:** הנה ידוע ומפורסם שרבינו היה עמל בתורה וניצל כל רגע לת"ת כמו שסיפר הרב אלימלך בלוט:

"פעם כשנסעתי עם מו"ר זצ"ל אמר לי שאירעו לו בחייו שני נסים ... שהנס הראשון הוא שמעולם לא נרדם באמצע הלימוד, והנס השני הוא שכל פעם שהוא שוכב לישון מיד הוא נרדם!" (קובץ קול התורה, כרך נד, ניסן תשס"ג, עמוד עד).

ואמר הג"ר שלמה היימאן, "אתה רוצה לדעת למה הגרמ"פ יהיה גדול הדור? משום שלעולם לא ראיתי שום פעם שגבו נוגע את הכסא!". ("רב משה", ארטסקרול, עמוד קנה).

ב. **דרך הלימוד:** דרך לימודו של רבינו היה ללמוד באופן שחידושיו בסוגיא יהיו נכונים אליבא דהלכתא. הרבה לומדי תורה רגילים לחלק בין לימוד הש"ס והבנת הסוגיות לבין לימוד הלכה למעשה. אבל אצל רבינו לא היה חילוק ביניהם, כי מטרתו הייתה השגת האמת בלבד, וכמש"כ בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ב סימן יא): "...כל השקפתי הוא רק מידיעת התורה בלי שום תערובות מידיעות חיצוניות, שמשפטיה אמת בין שהוא להחמיר בין שהוא להקל", דהיינו שאין רצונו להיות מיקל או מחמיר, אלא להיות כלי לבאר תורת אמת למען העולם. עד כדי כך שבנו הג"ר ראובן פיינשטיין שליט"א בספרו פרקי שלום על מסכת אבות (עמוד ריח, הערה ו) העיד "אאמו"ר זצ"ל היה סובר שכל הדברים אשר השמיע בשיעוריו בישיבה [שנדפסו ב"דברות משה"], הם אמת לאמיתה של תורה, ועל פיהם יכולים להורות הלכה למעשה". עד שאפשר להליץ על חידושיו ולומר, משה אמת ותורתו אמת. כי כל דבריו אמת וצדק.

ג. **ישרות:** במאן מלכי רבנן (הודפס בריש שו"ת אגרות משה חלק ח, עמוד כה) מסופר:

"לימים התקשרה בחורה מן החוף המערבי בארצות הברית לביתו של רבנו בשעה מאוחרת בלילה כדי לברר כשרותו של גומי לעיסה. רבנו הסביר שפנייה אליו בדבר קל ערך כזה אינה מתמיהה, כיוון שאותה בחורה מרגישה שאין לה רב אחר נאמן לסמוך עליו. והסביר שבארצות הברית נוצר מצב שלרבנים יש נגיעת ממון בכל דבר שהם פוסקים עליו, ולכן להרבה אנשים אין אמון באותם רבנים. הוא ראה באמון שיש לכל הציבור כלפיו אחריות מיוחדת כלפי שמיא להשיב להם על כל פניותיהם, כדי שאנשים פשוטים לא יבואו לזלזל בהלכה לגמרי ח"ו." עכ"ל.

לעומת אותם רבנים שהיו מתנהגים באופן שאינו הגון וראוי בשלמות לפי מדרגתם, רבינו היה מקפיד ביתר שאת על נקיין כפיו ודן רק ע"פ אמיתתה של תורה, וראה בזה מה שהבאנו לקמן על פרק ד משנה כב בענין שוחד, עיי"ש.

ד. ענווה: הרבה כבר המליצו על רבינו את הפסוק "והאיש משה עניו מאד מכל האדם", ובחיבורינו ישנם סיפורים רבים המבטאים את גדלותו העצומה בזה. ויש לציין שרבינו לא היה עניו רק בהנהגתו עם בני אדם אלא גם בפסקיו, וכמו שסיפר הגה"ר מיכל שורקין שליט"א בספרו **מגד גבעות עולם** (ח"ב, עמוד פג), וז"ל:

"כשהיה בעה"ב מגיע למרן הגרמ"פ בשאלה, היה תמיד הגרמ"פ ז"ל אומר לו האם כבר שאלת את השאלה להרב שלך. וכן כשבחור הגיע להגרמ"פ ז"ל לשאול שאלה ולקבל עצה, היה הגרמ"פ ז"ל אומר לו: 'האם כבר שאלת את הראש ישיבה שלך שאלה זו, קודם כל הנך צריך לשאול את הראש ישיבה שלך ואם הראש ישיבה אומר שתבא אלי, אז נשמע את השאלה שלך'. ובודאי הגרמ"פ זצ"ל ידע היטב שהוא הרבה יותר גדול מהרב או הראש ישיבה של השואל, אבל שיטתו של הגרמ"פ זצ"ל היה שאסור להסיג גבול אחרים, ולערער את המרות של הראש ישיבה והרב של השואל, ועל כן לא היה מורה או עונה בלא ההורמנא שלהם. וכיוצא בזה אף שהיה מרן הגרמ"פ זצ"ל, בקי עצום בסדר זרעים והלכות התלויות בארץ, והוא כתב פירוש על ירושלמי זרעים [ופירושו על פאה ודמאי יצאו לאור עולם], מ"מ מעולם לא התערב בשאלות השייכים להלכות אלו, כי אלו עניינים של רבני ארץ ישראל, ואסור להתערב ולחתור תחת מרותם", עכ"ל.

ה. בין אדם לחברו: קשה לבחור רק סיפור אחד מרבבות דוגמאות המעידות על גדלותו בעניני בין אדם לחברו. אולי יש לציין במיוחד את הענין שאף שרבינו החשיב את לימוד התורה כמטרת חייו וניצל כל רגע עבור זה, עדיין הוא נתן והשקיע מזמנו היקר לכל מי שביקש ממנו, ולא רק לדברי הלכה, אלא גם להדרכה ועידוד ליישב דעתם של אנשים באיזה צרות שהיה להם. ואביא כאן מעשה קטן שמשקף המיוחד את כל הנהגת רבינו, כמו שראיתי בהגדה של פסח ויגד משה (עמוד תקט):

"סח הרב אידלמן, חבר הנהלת ישיבת "תפארת ירושלים": הגעתי לביתו של ראש הישיבה, וכשצלצלתי בפעמון שמעתי קול שירה בוקע מהדירה. תמהתי, כי לא ידעתי על איזו שמחה השורה במעונו. הרבנית פתחה בחיוך, והחותה לכוון חדרו, ממנו בקע קול השירה. פתחתי, ועמדתי נדהם. ראש הישיבה, שנצל כל דקה ללמוד, ישב ננוח, נשען לאחוריו על מסעד הכסא, והאזין בננוחות לחזן המנעים זמירותיו ומסלסל בקולו. ראני, אך לא הסיט תשומת לבו מהחזן המשורר. החזן

סיים, ושאל: "נו, מה כבודו אומר?" "אתה שר נפלא", החמיא לו, לפני החזן זרחה..."

וכ"ז נובע מרוב ענוותנותו, כי רבינו לא החשיב עצמו כנעלה משאר האנשים, כמו שמובא בהקדמה לדרש משה (עמוד יא), "[דה]תורה הקדושה אמרה משפט אחד לכל אדם, משום שאין כלל אדם אחד קדוש בעצם מחברו, אלא מצד גדלותו בתורה. אבל כל העולם, אף משה רבנו עליו השלום הוא ילוד אשה ככל אדם וצריך לכל צרכי האדם ככל אדם, ואין לו שום דינים אחרים מכל אדם, וגאון ואיש פשוט ממש שוים הם".

בדומה לזה היתה כל הנהגתו של רבינו בצורה כזו שהוא פנוי לכל שואל, וגם הניח את מכשיר הטלפון ליד מיטתו (עי' מה שהבאנו על פ"ג מ"ד) כי כל אדם היה בעיניו בעל ערך. וזכורני מה שהגיד לי מו"ר הג"ר משה דוד טענדלר זצ"ל שבסוף חיי רבינו מצאו הג"ר טענדלר שהוא בוכה. ושאלו לפשר הדבר, השיב לו רבינו שאלו הם דמעות של שמחה והכרת הטוב להקב"ה שבחסדו נתן לו כח לענות לכל מי שהגיש שאלה לפניו ולא החזיר שום אדם ריקם, ע"כ.

וכע"ז העיד הגה"ר ברוך סאקס זצ"ל בספרו ברוך שאמר עה"ת (עמוד רכ):

שמעתי שפעם אחת היה בחור שביקש ממנו שהוא יסייע לו בעבודת הבית ובתמורה הוא מבקש שהרב ילמד איתו, ורבינו הסכים ולמד עם הבחור בתמורה על עזרתו. ושאלו את רבינו מדוע לא נתן לאחר לסייע אותו, ואז לא היה צריך להקדיש מזמנו היקר כ"כ וללמוד עם הבחור, ואמר הראש ישיבה שבכל בוקר בברכת אהבה רבה אומרים "ללמוד וללמד לשמור ולעשות", ולא כתוב שם למי ילמד, וגם לימוד עם קטנים הוא בכלל "ללמוד וללמד", ע"כ. במעשים אלו אנו רואים כמה היה רבינו מפקיר את עצמו לכל.

ובאופן יותר רציני מצאתי במגד גבעות עולם (ח"ד, עמוד קס) איך רבינו ממש הציל נפש של אשה, וז"ל:

אשה חשובה אחת שאמה לא היתה בקו הבריאות, אירחה את אמה בביתה כדי שתנוח קצת לרגל מחלתה, האם סבלה מחולי מעיים, ובקשה שבתה תעשה לה טיפול מסויים להקל עליה, ומיד לאחר שטיפלה הבת באמה, התפתח סיבוך חמור אצל האם, ומתה האם לעיני בתה. הרופא שהגיע לאחר המעשה הסביר, שהמחלה [הלא רצינית] של האם אינה מסוגלת לסבול את הטיפול הנ"ל, וזהו סיבת מותה. לשמע זאת הבת האומללה נשברה לגמרי שהרגה במו ידיה את אמה ... ואחר כך הגיע מרן הגרמ"פ ז"ל ודיבר אל לבה בלא הפסק, עד שקבלה הבת את דבריו הקדושים, שהכל "באשערט" [מה שראוי לה משמים] ואין לה [הבת]

שום קשר למה שאירע, והיא נקייה לגמרי, ומרן הגר"ם באמונתו הטהורה, הברורה, והבהירה, הציל נפש מישראל את נפש הבת האומללה.

ו. תורת חסד: זה שראינו עד כה שרבינו היה בעל ענווה ובעל חסד, אין הפשט שרבינו היה גם ת"ח וגם בעל חסד, אלא שתורתו היתה "תורת חסד", ושמידותיו בענייני בין אדם לחבירו ודאגה לכלל ישראל היו דבר שנמצא בכל פסקיו. וכמש"כ הג"ר אפרים גרינבלט זצ"ל בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה [הקדמה שלישית], עמוד כא):

"הר"י זצ"ל היה יחיד במינו, גאון בתורה ובצדקות, גאון בפשטות ותמימות, גאון גדול במדות טובות, נכון שר' משה זצ"ל ה' גאון בתורה אבל במדות ה' גאון הגאונים ואין דומה לו וקשה למצא עוד אחד כמוהו בעולם התורה, תמיד רואים מחיצה בין גאונות ומידות, ואצל הר"י לא ה' שום מחיצה בין מעלות ומידות התורה קשורה אחת בשניה..."

וזה בדיוק מה שאמר הג"ר חיים פנחס שיינברג זצ"ל בהספדו לרבינו (קובץ תורני עם התורה, מהדורא ב חוברת יב - ספר זכרון, עמוד כ-כא). ולשונו הוא זך ונעים, וראוי להביא אותו באריכות:

וכן היה אצל בעל האגרות משה זצ"ל, הרבה הספידו כל פרשת גדולתו בהתמדתו, כשרונו החד והחריף, מחו המהיר, בקיאותו הרב, פשטותו, ענותו, צדקתו ופרישותו, ואהבת ישראל. אבל גם היה לו סגולת הרגשת צערו של הזולת המביאה לידי חידושי הלכות. לאשה שביקשה תפלה וברכה לבתה שהוכתה במרה שחורה ל"ע, השיב (חלק ו, או"ח סימן מז) וז"ל, אף שאין דרכי לכתוב תשובות, רק בענייני דברי תורה אשר מוקשים לאיזה אדם, והוא חושב שאני יכול להשיב בחסד השי"ת, שבזה אני מחוייב להשיב מה שבדעתי, ולברר זה להשואל, אבל בענייני תפלה וברכה עבור חולה, הרי יש יראי השי"ת בארץ ישראל הרבה אשר תפלתם ודאי רצויה להשם יתברך, ומה אני בזה, אבל מחמת שצערך גדול מאד, אני משיב, וכו' ע"כ. ומתשובתו זו זכינו להבין ענין יסודי בדרכי החינוך, וכמו שיבואר להלן בע"ה.

הגדרתו של קרוב הוא מי שמתעניין בחיי אחיו, המשתתף עמו במאוייו, גם בשמחותיו, וגם ל"ע בצרותיו, הגאון בעל האגרות משה ז"ל השתתף עם הכלל בכל מאורעותיהם, עם מקורביו בגופו, ועם אחרים, בנפשו, ובפרט בהסברת דעת התורה האיך להתנהג בכל מצב ומצב. מסור היה להם לבאר האיך לשמוח, ולעומת זאת גם דיני חולים ואבלים ר"ל. נכנס אתם לשאיפותיהם היומיומיים להגדיר מהו חינוך, שבת, חג ותפלה, וחיי אישות בקדושת ובטהרה. הורה להם

מהו המותר ומהו האסור במאכליהם ובפרנסותיהם ובמלבושיהם. השיב על כל פרטי עניני החיים.

והכלל לעומתו, גם הם הרגישו באהבתו ובחיבתו להם, וקיבלו את הוראותיו ואת ספריו, כל הכלל. פסקיו היו מקבלים מעל ומעבר לכל המפלגות. שמחו בשמחתו בהוצאת ספר חדש, וגם השתתפו בצערו ואבלו. תופעה נדירה היתה לראות כל מיני וסוגי יהודים משתתפים בהלווייתו. כרבע מליון יהודים שונים נתקבצו ונתאחדו לכבודה של תורה ברוח האחדות המיוחדת לימי הפורים. הכל הרגישו באבידה שדאגה עליהם. ולכן זוכה בעל ההוראה לשם טוב המתאים ביותר: הכל קרוביו, כי קרוב היה לכל המוני קוראיו. עכ"ל.

ועוד מצאתי מש"כ בקובץ המאור (שנה י חוברת ו [ניסן תשי"ט], עמוד מ) אחרי שרבינו זכה להוציא לאור הכרך הראשון של אג"מ. ושוב יש להביא לשונו בקצת אריכות:

והנה אם אמנם שאין מחברנו צריך להסכמות, ושמו מהולל בכל כנפות הארץ כחד מעמודי ההוראה ומגדולי הרמי"ם עוד מלפני המלחמה, אולם לא אמנע מלומר, אשר קצ"ב התשובות על או"ח גרידא, שבספר הענקי הזה הכולל יותר מת"ל עמוד, מעידות על מחברן שהוא אשלא רברבא של היקף הכי גדול, וכל רז לא אניס לי' בנגלה ובנסתר בכל פינות התוה"ק. ומפליא ביותר לראות את הר"מ הזה, שע"פ רוב הרי הוא סגור בטרדות ד' אמות של הלכה של ישיבתו המפוארה תפארת ירושלים, בכל זאת יש לו קשר חזק ואמיץ עם כל המעשים והמאורעות בחיי היהודים והקהלות בכל כנפות הארץ, ורבים מאוד מאוד השואלים, מקרוב ומרחוק, המשכימים לפתחו יום יום לבקש תורה והוראה מפיהו. מחברנו הגאון שליט"א, מרגיש ויודע בצערן של כל שואליו דבר, המפוזרים והמפורדים בכל קצות אמריקה. ומוסרים את נפשם לעמוד בפרץ ההפקרות השוררת בקהלותיהם, והשאלות בעניני דת המתעוררות אצלם יום יום, הנם שונות ומשונות ולא כל מוחא של מורה הוראה סביל דא, אולם מחברנו הגאון דן בכובד ראש על כל השאלות המובאות לפניו, ומתאמץ בכל גודל תורתו לא להיות סתם מחמיר, והוא מתייגע בכוחא דהיתרא עד כמה שאפשר לדינא, להקל את חומר המשא הכבד משואליו, ולעזרם בזה במאבקם הקשה להחזיק מעמד.

לסיכום הסקירה הקצרה הזו שבה ניסינו להעמיד על רגל אחד את שרשי גדולתו של רבינו, ניתן לומר כי רבינו לא היה רק פוסק הדור, ולא היה רק צדיק הדור, אלא השילוב בין כל המעלות הללו הוא מה שעשה אותו להיחשב כגדול הדור. וכל זה כאמור רק משרשי גדולתו ורק מה שנראה לפי ענ"ד. אשרינו שזכינו לגדול הדור כזה, רבן של כל בני הגולה, מרן הגרמ"פ צוקלל"ה, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

תוכן ענינים

א פרק א

נה פרק ב

קד פרק ג

קנד פרק ד

ריא פרק ה

רעג פרק ו ברייתא דקנין תורה

שז מפתח ענינים

תוכן מפורט

פרק א

משנה א

- א תורה מסיני - חיי האדם על פי התורה.....
- ג מסירת התורה מרב לתלמיד.....
- ד חשיבות המסורה מרב לתלמיד בפסיקת ההלכה.....
- ד הקפדה על שמירת התורה והמצוות שנמסרו מסיני.....
- ה מוסר התורה בדורנו.....
- ו שמירת המסורה.....
- ו מסורת התורה אצל בן רבינו.....
- ו חובת הדיין להעמיק בדין.....
- ח הרבצת התורה והעמדת תלמידים.....

משנה ב

- י התמדת התורה גם בזמנים קשים.....
- י תורה שיש עמה חסד.....

משנה ג

- יב שכר ועונש במצוות - לטובת האדם.....
- יג רצונו של הקב"ה לתת שכר.....

משנה ד

- טו להרגיל עצמו במעשים טובים עד שיהא ניכר וידוע.....

משנה ה

- טז הנהגות רבינו במידת החסד.....
- טז אל תרבה שיחה עם האשה.....
- יח מעלתה של האשת חיל בבית היהודי.....

משנה ו

- יט רב ותלמיד.....
- כ מי נחשב לחבר אמיתי.....

- כא חובת הדאגה לקרוב משפחה
- כב לחבר את עצמו ולהתאגד עם שומרי תורה ומצוות
- כג לשמור עצמו מלהתקרב ולהתחבר עם עוברי הדת
- כד כשרואה רבנים מתרשלים בשמירת ההלכה

משנה ז

- כה שכן טוב ושכן רע
- כו בני חבורה שיש ביניהם מי שאינו נוהג כשורה
- כז עמידה איתנה בקשיים ונסיונות

משנה ח

- כח עורכי הדיינים

משנה ט

- כט הזהירות מן השקר

משנה י

- ל הרגשת שמחה ונעימות בעבודת ה' - לו ולבני ביתו

משנה יא

- לא זהירות שלא לטעות בדבר הלכה
- לב והייתם נקיים
- לג זהירות בחינוך הקטנים שלא להרגילם בדברים שאינם בדרך התורה

משנה יב

- לד אוהב שלום ורודף שלום
- לו אופן קירוב יהודים לדרך התורה

משנה יג

- מ סדר לימודו של רבינו
- מא חוקות הגויים וחג ה'טענקסגיווינג'
- מב הקפדת רבינו שלא להשתמש בכתרה של תורה
- מג זהירות בכבוד התורה של אחרים

משנה יד

- מד שלא להגרר אחר המצאות חדשות

מז אם האדם לא יעורר עצמו מה יועילוהו המוסרים

משנה טו

מה התורה היא הדבר העיקרי והקבוע בחיים

מו הזמן הוא חיים וצריך לשמרו היטב

מז רבינו מוחל למי שפגע בו

משנה טז

מז מידות התורה ניתנו לפי מה שאדם יכול לשער

משנה יז

מח כח השתיקה

מח דרך רבינו ללמוד הסוגיא אליבא דהלכתא

משנה יח

מט החוקר צריך שלא תהיה לו נטיה לאחד מן הצדדים

מט אין סתירה בין האמת לשלום

נא דרכו של רבינו והתייחסותו לפסיקת ההלכה

נב טבעו של כלל ישראל שאינו רוצה להליחלם

נג ב' עניני שלום - בין המדינות ובתוך המדינה עצמה

נג אין לוותר על חוקי התורה עבור שלום

נד הקב"ה רוצה שיהיה שלום בעולם

פרק ב

משנה א

נה גם היחיד העובד את ה' צריך להתחשב בצרכי הכלל

נו עשיית המצוות בדרך של אהבה ולא בהכרח וקושי

נו הדרך לתשובה - להכיר שעין רואה ואוזן שומעת

נז הדרכה לתשובה מעבירות חמורות

משנה ב

נח להחשיב את התורה עיקר ואת עניני העולם לטפל

נט הדאגה לפרנסתו של כל יהודי

נט לעשות המצוה לשם המצוה עצמה ולא רק עבור השכר

משנה ג

סא העיסוק בענינים מדיניים

משנה ד

סג התבטלות מוחלטת לרצון ה'
 סג התורה היא דבר מוחשי
 סד אל תפרוש מן הציבור
 סה זהירות שלא לקרר אחרים בעבודת ה'
 סה עזיבת בית הכנסת כדי לייסד בית הכנסת אחר
 סו אל תאמין בעצמך
 סז חזקת כשרות לכל יהודי
 סח הוראות אימתי יכול לסמוך ולהאמין בעניני איסור

משנה ה

ע אין תשובה בלי לימוד תורה
 ע ללמוד מכל אדם
 ע זהירות בהוראה
 עא מסירות רבינו לכלל ישראל בפסיקה והוראה

משנה ו

עב חילוק בין עונשי התורה לעונשי אומות העולם
 עג דיני התורה מחנכים את האדם למידות טובות

משנה ז

עה חוקי הגויים אינם מחנכים את האדם
 עה שימוש בעבדים
 עו מעשה הצלת בני קהילת לובן על ידי הקפדת ההלכה של רבינו
 עז רבינו היה מקובל על כל החוגים
 עז שימוש תלמידי חכמים
 עז התורה היא נצח

משנה ח

עח אם למדת הרבה אל תחזיק טובה לעצמך
 פ העושה מצוה אין לו להתגאות בכך

- על האדם להכיר במעלת עצמו..... פא
 חינוך לתורה מגיל קטן..... פב
 הערכה לאם שמגדלת את בנה לתורה..... פג
 גדלותו של רבינו בתורה כמעייין המתגבר..... פד

משנה ט

- מידת החסד של רבינו..... פה
 טוב לבו של רבינו..... פה

משנה י

- לכבד כל אדם..... פו
 עמידה איתנה על משמר ההלכה..... פז

משנה יא

- זהירות משנאת הבריות..... פח
 להיטיב לאחרים..... פח

משנה יב

- סדר הלימוד הראוי לבן ישיבה..... פט

משנה יג

- הנהגות רבינו בתפילה..... צ
 כח התפילה..... צ
 מסירות רבינו לגמול חסד עם יהודי..... צא
 דרכו של רבינו בפסק ההלכה - שילוב של תורה עם חסד..... צא
 שהאדם לא יחזיק את עצמו לצדיק ולא לרשע..... צב

משנה יד

- למה רק מעט מן העילויים נעשים 'גדולים'..... צד
 הקפדתו של רבינו בענייני אמונה והשקפה..... צה
 מנהיג לדורו..... צז

משנה טו

- ניצול הזמן אצל רבינו..... צח

משנה טז

- ק התמדה גם בזמנים קשים רח"ל.....
- ק החיוב להתחיל בעבודת ה' גם אם לא יבוא לידי גמר.....
- קא להשתדל להיות האחד היוצא להוראה.....
- קב שאין חיוב לדעת רפואה.....

פרק ג**משנה א**

- קד עצות המועילות לאדם שלא יבוא לידי חטא.....
- קו הדרך להגיע למידת הענוה.....

משנה ב

- קז הכרת הטוב של רבינו למדינת ארצות הברית.....
- קח חילוק בין חוקי ועונשי התורה לחוקי ועונשי אומות העולם.....
- קט חילוק בין איסור גניבה של התורה לשל אומות העולם.....
- קיא זכות לימוד התורה של רבינו מגינה שלא יארע אסון.....

משנה ג

- קיג הנהגות רבינו עם בני ביתו.....
- קיד אנו אוכלים משולחן המלך.....

משנה ד

- קטו ניצול הזמן אצל רבינו כבר מנעוריו.....
- קטז הנהגת השינה אצל רבינו.....

משנה ה

- קיז ברכתו של החפץ חיים לרבינו לפטרו מגזירת הגיוס הרוסי.....
- קיז קבלת עול תורה.....

משנה ו

- קיט אחריותו של הדיין.....

משנה ז

- קכ חיוב מעשר גם מזמנו.....
- קכז התמדתו של רבינו בכל המצבים והזמנים.....

להיות נטוע כאילן שעושה פירות.....קכא

משנה ח

איסור שכחת דבר מן התורה.....קכב

איך זוכרים כל דבר מן התורה.....קכג

משנה ט

לקרב את שכלינו אל התורה ולא להיפך.....קכד

משנה י

דאגת רבינו לעריבות הלימוד של בניו.....קכה

חינוך התלמידים לתפילה כראוי.....קכה

משנה יא

הנהגת רבינו בכבוד יו"ט וחול המועד.....קכז

זהירות מהלבנת פני חברו.....קכז

זהירות רבינו מחיבורים וספרים המגלים פנים בתורה שלא כהלכה.....קכח

משנה יב

זהירות רבינו בכבוד ת"ח גם כשחלק עליהם לדינא.....קל

משנה יג

מקומות שבהם חכמים עשו סיג או נמנעו מלעשות סיג.....קלב

חלב שיש עליו ידיעה ברורה - אם דינו כחלב ישראל.....קלג

לא לנהוג בחומרות שאינן לפי מדרגתו.....קלג

כשמחמיר חומרא יתירה, חסרון הוא אצלו.....קלד

משנה יד

האדם בריאה שונה משאר הברואים - לטוב ולמוטב.....קלו

קדושת ישראל על ידי התורה.....קלז

לנהוג כבוד בכל אדם אפילו הוא נכרי.....קלט

משנה טו

דרך חינוך הבנים.....קמ

הנהגת רבינו בענין ענישה לתלמידים.....קמא

משנה טז

הוראת דבר תמוה לרבים..... קמב
 אם מותר לומר על איסור מדרבנן שהוא מה"ת..... קמג
 דקדוק וחשבון המעשים של רבינו..... קמד
 זהירות בממונם של ישראל..... קמה

משנה יז

לכל אחד תפקיד מיוחד לפי כשרונותיו..... קמו
 לימוד מלאכה מסוימת ולימוד תורת הרפואה..... קמז
 לימודי קודש ולימודי חול..... קמח
 הערכה מיוחדת למחזיקי התורה..... קנ

משנה יח

בקיאות רבינו בחכמת התקופה ובשאר חכמות..... קנא
 עיקר חיותו של רבינו בעמל הסוגיות..... קנב

פרק ד**משנה א**

גאון בתורה ובמידות..... קנד
 צורת החינוך להראות לבניו את קיום המצוות בשמחה..... קנה
 איזהו עשיר השמח בחלקו..... קנו
 רבינו מכבד כל אדם..... קנח

משנה ב

קיום המצוות בכל כחו..... קנט
 ביאור במצוה גוררת מצוה שסופו לבנות בית ולעשות מעקה..... קנט
 עצת היצר להוסיף חטא על חטא..... קס
 רעת החוטא שאינו מחשיב את מעשיו לחטא..... קסא
 הנאה בעשיית המצוות בעולם הזה..... קסב
 הנאה מעניני העולם הזה כנגד הנאה מקיום המצוות והתגברות בנסיון..... קסב

משנה ג

העולם נברא באופן שכל הבריות צריכות זו לזו..... קסד

משנה ד

גם מי שאינו מקפיד על בזיונו - צריך לזהר בכבוד חבירו..... קסה
 בעבודת ה' צריך להשתמש בשני היצרים..... קסה

משנה ה

על האדם לשאוף להיות מגדולי הדור..... קסו

משנה ו

לימוד התורה היא מצוה מצד עצמה ולא רק כדי לדעת הדינים..... קסח
 שמירת ההלכה במקום של כבוד הבריות..... קסט

משנה ז

אם יש חיוב להיות מורה הוראה לרבים..... קעא
 הנהגות של זהירות מאיבת הגויים לישראל..... קעב
 כהן הרוצה ללמוד רפואה וליטמא למת..... קעג

משנה ח

האיסור לדון יחידי, והשארת שכינה בדין..... קעד

משנה ט

התמדת רבינו בלימוד התורה מתוך עוני..... קעו

משנה י

דרך התורה שהאדם לא יבזה את עצמו..... קעז
 דרך התורה שהאדם לא יהא עניו הרבה..... קעה
 לומדי התורה צריכים מנוחה ובין הזמנים..... קעח

משנה יא

הוראות רבינו בדבר פירוד קהילות..... קפ

משנה יב

חביבות התלמידים בעיני רבינו..... קפב

משנה יג

ביאור מאמר חז"ל ששגגת תלמוד עולה זדון..... קפד
 איסור שכחת התורה..... קפד

הדרך לזכור את כל התורה..... קפה
 הדברים המעכבים את האדם מללמוד תורה..... קפז
 רבינו נטל את כתר התורה בדורו..... קפז

משנה יד

לדבק את עצמו לחברים טובים..... קפט
 אם להעביר מקום תורה ממקומו..... קפט
 מעבר משכונת מגורים בעקבות שכנים רעים..... קצ
 הולכת תינוקות לתלמוד תורה בשכונה אחרת..... קצ

משנה טו

ליהודי אין טענות על השי"ת..... קצב
 החשיבות שנתן רבינו לחינוך ילדיו..... קצג

משנה טז

הטעם שהגויים לעתיד לבוא יבחנו דוקא במצות סוכה..... קצד
 הסוכה היא משל לחיי האדם בעולם הזה..... קצה
 החילוק בין ערבה לצפצפה..... קצה
 רבינו התקין עצמו בפרוזדור..... קצו

משנה יז

נתינת ממון אינו תחליף לעשיית תשובה..... קצז
 הבושה היא חלק מן התשובה..... קצח
 אם שייך שאדם יקבל יסורים על עוונות אביו..... קצח
 חובת המחנכים להנעים את עבודת ה' על התלמידים..... קצט

משנה יח

להוכיח אדם בשעת חטאו..... רא
 להוכיח אדם באופן שמתבייש בו..... רא

משנה יט

רבינו מעביר על מידותיו באופן נפלא..... רב
 מסירת גנב ישראל לערכאות..... רב

משנה כ

רד ניגונים של אדם כשר שאח"כ נתקלקל

משנה כא

רו הסתפקות בעניני העולם

רז להתרחק אפילו מן התאוות המותרות

משנה כב

רח ישרותו של רבינו בקבלת משרה

רט שוחד בדרך הלימוד והפסק

רי השוחד יכול להביא את האדם לידי כפירה

רי "חשבון הנפש" הנפלא של מרן

פרק ה**משנה א**

ריא כל בריאת העולם לצורך זה שעושה מצוה

ריב העולם נברא בכל פרטיו במאמר אחד

ריב מיני מתכות שלא היו ידועים

משנה ב

ריד אדם מחויב להשפיע על אחרים אף אם יבואו עליו בתרעומת

רטו איך משפיעים על אחרים

משנה ג

ריז לכוין לקיים את רצון ה' ולא רצון עצמו

משנה ד

ריח השתדלות בפרנסה וקניית ביטוח חיים

ריט להגדיל את שם ה' ולבטוח בו גם לעיני הגויים

רכ אופנים שמותר לבקש נס

רכא עיקר המכה היתה דבר ומכת בכורות היתה גילוי למפרע

משנה ה

רכב היתושים לא קרבו אל רבינו

רכב בדברי רבינו יונה דלחם הפנים היה נאכל במשך שבוע אחר שהסירוהו

יחס שונה שנקט רבינו בין הראשונים לאחרונים..... רכג
 בריאת חוה היתה במחשבה מעיקרא..... רכה

משנה ו

הכשלת האנשים הבאים להתפלל ברכבם בשבת..... רכו
 מסירות רבינו להאדרת כבוד השבת..... רכו
 מעלת וחומרת הענין של שמירת שבת..... רכו
 חומר הענין שלא להחזיק במחלוקת..... רכח
 להכניס לבית הכנסת כלב נחיה של עיור..... רכח
 כבוד גדול עשו לו במותו..... רכט

משנה ז

לא להיכנס בתוך דברי חברו..... רל
 הנהגה מחושבת בקבלת תענית..... רל

משנה ח

לתת מעשר מהזמן..... רלב
 קיום מצות תרומות ומעשרות והפרשת חלה, ושכרן..... רלד
 יושרו של רבינו שלא לעוות הדין..... רלד

משנה ט

פסק הלכה ברור..... רלו

משנה י

דרכו של אברהם שהתנגד לרשעים אבל רצה שיחזרו בתשובה..... רלז

משנה יא

התגברות על הכעס..... רלח
 עמידה על משמר האמת..... רלח
 הרחקה ממידת הכעס..... רלט
 לנהוג בנחת ובמידת הויתור עם הבריות..... רמ

משנה יב

הערכה לדברי התלמידים..... רמב

משנה יג

הצדקה אינה מועילה במקום לעשות תשובה..... רמג

משנה יד

ראיה של עשיית מצוות משפיעה על האדם לטובה..... רמד
שלא להחמיר בחומרות יתירות..... רמד

משנה טו

לבחון ולהתבונן בפסקים הכתובים..... רמז

משנה טז

קרבת רבינו לכל החוגים שומרי התורה..... רמט

משנה יז

מחלוקת שהיא לשם שמים - כבוד הזולת..... רנ
הכרת הטוב של רבינו להגאון רבי פסח פרוסקין זצ"ל..... רנ
גם כשחולקים - ניתן להכיר בגדלותו של השני..... רנא
מחלוקת בעניני התורה היא כדי לדעת רצון ה'..... רנא

משנה יח

חומר האיסור להחטיא את הרבים..... רנב

משנה יט

האדם נתבע לעבוד את ה' כפי שדואג לצרכי עצמו..... רנד

משנה כ

גבורת רבינו בתורת הפסק..... רנו
מצות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה, במשנת רבינו..... רנו
על ידי לימוד התורה מקדש האדם את מקומו כמו בארץ ישראל..... רנח
יחסו של רבינו למדינת ישראל, מלחמותיה, ועניני החזרת שטחים..... רנח
כיבוש הכותל המערבי..... רסא

משנה כא

סדר הלימוד של רבינו מנעוריו..... רסב
חיזוק ללימוד משניות לנערים..... רסב

רסג	שמחת בת מצוה.....
רסד	טעם למה שנהגו להתחיל לימוד גמרא עם הילדים בפרק אלו מציאות.....
רסה	הנהגות בחתונה.....
רסה	שלא להתחכם הרבה בבחירת האשה לנישואין.....
רסו	חיזוק לגיל עשרים - לעסוק בעניני העולם בזריזות רק לתכלית עבודת ה'.....
רסו	עצם העמל בעבודת ה' הוא מצוה.....
רסז	ברכת רבינו לזה שלא צבע את זקנו.....
רסז	אם בן ששים קרוי זקן - לענין דינא.....
רסח	להתפלל שלא יאריכו ימיו מחמת צער.....
רסח	לתת תרופה לחולה להאריך ימיו בצער.....

משנה כב

ער	גדלותו של רבינו בהיקף ידיעותיו בכל חלקי התורה.....
רעא	יש קונה עולמו בדף אחד!.....
רעא	יקרתו של בן תורה הלומד יומם ולילה.....

פרק ו ברייתא דקנין תורה

משנה א

רעג	זכה רבינו ל"דברים הרבה".....
רעד	רבינו מתאמץ בשמחת חתן וכלה יתומים ואלמנות.....
רעה	מוחל על עלבונו.....
רעו	לשמוע לחכמי הדור.....

משנה ב

רעז	צריך להתאים את החיים לתורה הק'.....
רעה	עבודת ה' היא ממה שנתן לך.....
רעח	האדם חי בעולם סמוך על שולחן גבוה של השי"ת.....

משנה ג

רעט	זהירות בכבוד ת"ח וכבוד הזולת.....
-----	-----------------------------------

משנה ד

רפא	להיות מסור להשי"ת ולא לחשוב על טובתו האישית.....
רפא	אם יש ענין להיות במצב של פת במלח תאכל וכו'.....

הריחוק מהנאות ותאוות העולם..... רפא

משנה ה

אל תחמוד כבוד..... רפג

משנה ו

קנין התורה של רבינו היה ע"י מדות טובות..... רפה

בלי שיטרח ויעמול בתורה אינה נקנית לו..... רפז

דעת רבינו בענין העישון..... רפו

משנה ז

התענוג הכי גדול של רבינו..... רפח

הנהגתו של רבינו עם תומכי התורה..... רפט

משנה ח

להתעמק בלימוד התורה - גם בימי זקנה ושיבה..... רצ

משנה ט

מהי הדרך שלא להימשך אחר המדות הרעות ותאוות העולם..... רצא

לדור במקום של צדיקים ויראי ה'..... רצג

הודאת משה לה' שהיה במדין וקיים את התורה..... רצד

משנה י

הציפיה לביאת המשיח והגאולה הקרובה - במשנת רבינו..... רצה

משנה יא

מעלת האדם על שאר בעלי חיים, ושימוש האדם בהן לצרכיו..... רצז

אמירת רבי חנניא בן עקשיא וכו' - להצטרף לאמירת קדיש אחר הלימוד..... שג

במעשה מצוה אחד כראוי יזכה לעולם הבא..... דש

פרק א

כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאמַר: וְעַמּוּד כָּלָם צְדִיקִים,
לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ, נֶצֶר מִטְעֵי מַעֲשֵׂה יָדֵי לְהַתְּפָאֵר.

מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינִי, וּמִסֵּרָה לַיהוֹשֻׁעַ, וַיהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים
לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים מִסְרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְּנָסֶת הַגְּדוּלָּה. הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה
דְּבָרִים, הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין, וְהִעֲמִידוּ תְלֻמִּידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה.

 ❁ מאורות משה ❁

❁ מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינִי ❁

שכשנכנס לארץ ונהיה ממלכה איך
להנהיג אופן החיים שלנו שלא יהי לנו
שום נסיון אח"כ, שאם הי' מתחלה
מכניסנו לארץ בחיים מופקרים, היו לנו
נסיונות גדולים על כל פסיעה ופסיעה
בנתינת התרומות ומעשרות והלקט שכחה
ופאה ושביעית ויובל וכדומה על כל פרט,
אבל מאחר שקבלנו התורה בסיני שהי'
במדבר, אז סדרו החיים בכואם לארץ
ע"פ דרך התורה ולא הי' שום נסיון.

תורה מסיני - חיי האדם על פי התורה
רבינו לימד כמה דברים מהמשנה
הראשונה של המסכת. ראשית,
על תמימות ונצחיות חכמת התורה, ואיך
היא מיוחדת ומובדלת משאר החכמות
שבועולם. וכדאיאתא בספר דרש משה (חלק
א, דרוש טו, עמוד שו) וז"ל:

ובטל ממילא מזה שיטת הרעפארמעו
ימ"ש שחושבין שהתורה יש
לשנות לפי הזמן והחיים, כי הלא ניתנה

וזה נרמז במה שאמר (אבות פ"א מ"א) משה
קבל תורה מסיני, להורות לנו
שהתורה ניתנה קודם שנכנסנו להחיים
כשהיינו במדבר אוכלי מן, ואז נצטוינו

התורה במדבר איך שננהיג אח"כ החיים. וא"כ לעולם יש להנהיג החיים ע"פ דרך התורה, כי אין שום שינוי באפשרות החיים, רק שהיא תאווה לשינוי להפקרות. ובל"ז ידוע שהתורה לא תהא מוחלפת והיא נצחית לעולמי עולמים, אך בארתי זה מחמת שנתבטל בזה עיקר סיבת שיטתם, עכ"ל.

ובע"ז מצאנו במקום אחר שם (חלק ב, עמוד מו) וז"ל:

"שני לחת העדת" (שמות לא, יח). לחת כתיב ששתיהן שוות, [עייין רש"י ד"ה לחת]. הנה כפשוטו שהיו הלוחות שוות במדתן, אף שהיה זה אמת, לא היה זה צורך גדול לכתוב, דהרי שום אדם אף לעתיד לא ישנה הנחתן, רק משה לבדו הניחם בארון והם שם לעולם. אבל הוא להורות ששתיהן שוות לקיומם, שלא יהיה חלוק בין אדם למקום ובין אדם לחברו, שאף בין אדם לחברו יעשה רק משום שכן הוא ציווי ה' ע"י משה בהתורה שבכתב ובע"פ, ואינו כלום מה שיעשה אדם דברים טובים מחמת שכן טבעו, ולא ילמדו ממנו לעשות ג"כ טובות, דיאמרו שטבען הוא לעשות מעשים אחרים שהן רעים כרצונם, דכמו דהוא עשה כרצון עצמו בטבעותיו כן הוא יעשה כרצונו בטבעותיו הרעות, אבל העושה מחמת שכן הוא רצון ה', ילמדו ממנו לעשות רק טוב.

וזהו כוונת הלל שאמר להגר שרצה ללמוד כה"ת על רגל אחת, דעלך

סני לחברך לא תעביד, שקשה שליכא בזה בין אדם למקום, דהכוונה הוא שמעשים הטובים שגם אתה יודע שצריך לעשות לחברך תעשה רק מחמת שהתורה אמרה כן ולא שטבעך הוא טוב, וכדביאר הרע"ב ריש אבות שגם באוה"ע יש שחברו ספרים בעניני מדות טובות, אבל רצון התורה שיעשו גם מדות טובות מחמת שמה קיבל זה מסיני, וכדאייתא ברמב"ם גם בז' מצות בני נח, וממילא כשיעשה מחמת שכן רצון ה' ירצה לידע גם כל מה שהוא רצון ה' שהוא גם בין אדם למקום, עכ"ל.

ובאופן דומה לזה מצאנו גם בספר קול רם עה"ת (חלק א, עמוד קעד) מאת הג"ר אברהם שלמה פישעליס זצ"ל, וז"ל:

וצריכים לידע נמי עוד דבר. דהנה מתפללים בכל יום "מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי וגו'" (תהלים קמז, יט). והביאור, דהעכו"ם ג"כ נותנים צדקה אבל לא בדרך התורה אלא רק לשם נחת רוח, אבל בני ישראל נותנים צדקה כי יודעים ומשיגים שזה חייהם, עכ"ל.

ועיין ברע"ב בהקדמתו לאבות שכתב, שאע"פ שהעכו"ם גם חברו ספרי מוסר, פרקי אבות שאני שזה מהקב"ה, כמו ששנו שם (אבות א, א) "משה קיבל תורה מסיני".

מסירת התורה מרב לתלמיד

עוד יסוד חשוב לימד רבינו ממשנה זו, שהתורה אינה כשאר חכמות, אנחנו חייבים ללמוד מרב לתלמיד דווקא, דהיינו ע"י מסורה כמו שביאר שם (חלק ב, עמוד רח-רט) באריכות וז"ל:

ובענין זה יש חילוק בין הארון לשאר כלי המשכן, דהנה ידוע שהארון הוא כנגד התורה כדאמרינן (ב"ב יד, ב) "מאי דכתיב אשר נקרא שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו, מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון". וכן השכינה היתה מדברת עם משה ללמדו תורה מבין הכרובים, כמו שנאמר (שמות כה, כב) "ונודעתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל".

והנה התורה משונה משאר חכמות, דבכל החכמות די לאדם אם ילמד את ספרי החכמה עד שיתמלא ידיעות לפי כשרונו, לפי שטעמי הדברים תלויים בשכל האדם ויכול להשיג החכמה בעצמו לפי רוחב דעתו.

אבל בלימוד התורה, הטעמים אינם תלויים בשכל האדם, אלא תלויים בטעם שנמסר על זה מסיני, ולכן צריך שיהיה לימוד התורה במסורת וקבלה עד סיני כדתנן בריש אבות (פ"א מ"א) "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו'", שהכל הוא במסורה וקבלה

של תלמיד מרבו, ואין זה כהוגן שהאדם יאמר שיקנה כל הספרים ותהיה לו ספריה גדולה ולא צריך שוב לקבלה מרבי, שהרי לעולם הוי בגדר של "תורה שבעל פה" ובעיני רב מובהק כדי שלא יטעה בפירושה.

ולכן מצינו שת"ח נעשית שגגתו כזדון, כדאמרינן בגמ' (ב"מ לג, ב) "מאי דכתיב (ישעיה נח, א) הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות וכו', והיינו דתנן רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון", ופירש רש"י וז"ל, ששגגת תלמוד, אם שגית בהוראה בשגגת תלמודך, שלא ידעת טעם המשנה ונתת בה טעם אחר, ומתוך כך דמית לה דין או הוראה שבא לידך ולמדת הימנה שלא כדת, שאין הטעם כמו שהיית סבור, שאילו ידעת טעם המשנה לא דמית לה מעשה הבא לידך. עולה זדון, ענוש אתה עליה כמזיד, שזדון הוא בידך, שלא שאלת טעם מרביך. ע"כ. ומבואר, שאם האדם נתן טעם מעצמו לדברי המשנה ולא שאל הטעם מרבו, נחשב הדבר לזדון אצלו.

ומי שטוען שכל אחד יכול ללמוד את התורה מעצמו בלי לקבל טעמיה במסורה, הרי זה אפיקורס, כמו שמבואר בגמ' (קידושין סו, א) "מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל וכו', והיה

שם אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך ינאי המלך לבם של פרושים עליך וכו', אם אתה שומע לעצתי רומסם, ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד, אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו אפיקורסות, דהוה ליה למימר תינח תורה שבכתב תורה שבעל פה מאי, מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה". ומבואר שדברי אפיקורסות היא לומר שהתורה "כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד", אלא צריך רב כדי לקבל ממנו תורה שבעל פה, עכ"ל.

ולפלס את דרכנו בסבך השאלות החדשות שלא עלו בפני אבותינו ורבותינו במציאות חיים מתחדשת. שכן מסורת זו הנחילה לנו את עקרונות ההפשטה, העיון, והמעבר הנכון מסברא לפסיקת עקרונות ההפשטה, העיון, ההלכה. מכאן יש לנו ללמוד שאף במקום שקיימת בו מחלוקת בין פוסקי דורנו, אם כל פוסק חידש מה שחידש על פי הדרך המסורה לנו מרבותינו, הנה "אלה ואלה דברי אלוקים חיים", ונשוב לכך בהמשך הדברים.

(הרב שבתי הכהן רפפורט - זכרו תורת משה עבדי - לדרכו של הגר"מ פיינשטיין בפסיקה בשאלות זמננו הודפס בספר זכרון ממלכת כוהנים וגוי קדוש, עמוד ש(עו))

הקפדה על שמירת התורה והמצוות שנמסרו מסיני

ומכיון שהכל תלוי על שמירת המצוות וחכמת התורה, רבינו פסק (שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד, סימן סו) שאין להקפיד כל כך על שמות נכריים וכדומה, כי מהות היהודי היא בעיקר איך הוא מקיים את ההלכה, וז"ל:

והנה יש מקום לומר, דזה ששיבחו חז"ל (ויקרא רבה, לב) בגלות מצרים שלא שינו את שמותן, הוא לקודם מתן תורה שלא היה היכר גדול בשביל קיום המצוות דבני נח, ובפרט שחלק גדול מישראל עבדו ג"כ ע"ז, ורובן לא מלו את בניהם עד סמוך להגאולה כשהיו צריכין לאכול

חשיבות המסורה מרב לתלמיד בפסיקת ההלכה

וראה מה שכתב הרב שבתי הכהן רפפורט במאמר הערכה על דרכו של רבינו במסורת ההלכה וז"ל:

הבלים לניתוח הנכון הנחוץ לפסיקת הלכה, אפשר לקנות רק בדרך הוראה אישית, תלמיד מפי רבו. מרן מדגיש כאן שהצורך במסורת ממשית בהלכה, אינה לעצם פסקי ההלכות, שהרי בזמננו הם כתובים, אלא לדרכי הלימוד, העיון והניתוח. ודווקא המסורת שמדור לדור היא המאפשרת לנו לפסוק הלכה,

הפסח שמל אותן יהושע ומשמע שהיה רוב גדול לבד שבט לוי שהם מלו את בניהם כדכתיב ובריתך ינצורו בברכת משה, ואף שפרש"י על אלו שנולדו במדבר, היה זה גם במצרים כמפורש במדרשות, שלכן בשביל האמונה שיגאלו ורצו שיהיו ניכרין שהם ישראל הנהיגו להקפיד שלא ישנו את שמם ולא ישנו את לשונם ומטעם זה שייך זה להגאולה משום שבשביל אמונת הגאולה הקפידו על זה.

אבל אחר מתן תורה אין לנו חיוב מדינא וגם לא מעניני זהירות ומוסר אלא מה שנצטוינו התרי"ג מצות לדורות והמצות שנצטוו לשעה וכפי שנאמרו בתורה שבעל פה, ולכן לא הקפידו ע"ז רבותינו דהא אף עניני זהירות ומוסר ומעלה נמי נאמרו מסיני עיין בריש פרקי אבות ברע"ב ולא היה זה בקבלה שכן איכא מעלה גם אלאחר מתן תורה אלא שבזכות זה נגאלו אבותינו שאפשר לפרש שהיה מעלה ודבר טוב רק אצלם כדלעיל ולא אחר מתן תורה. ואף שמסתבר כן מסתפינא לומר זה בלא ראיות גדולות, עכ"ל.

ובעיין זה הבאנו לקמן (על פ"ג מ"ד) מספר דברות משה על מסכת כתובות (פ"א, עמוד עא-עב) בענין ברכת נישואין. אך שוב ראיתי מה שהעיד הג"ר מיכל שורקין שליט"א בספרו מגד גבעות עולם (ח"א, עמוד צו) דנראה דרבינו כן אחז שצריך שתהא צורה מיוחדת לבן תורה, וז"ל:

ושמעתי שמה שהגר"מ זצ"ל לא רצה לכתוב תשובה ב"אגרות משה" להתיר את השימוש במכונת גלוח, הוא מטעם שהיה סובר שהגם שאין כאן לאו של השחתה, מ"מ צורת היהודי הוא רק בזקן! עכ"ל.

ובאמת עיין היטב במה שהרחיב רבינו בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ה סימן י) בענין שמות לע"ז, ובפרט מש"כ בסוף: "אבל בעצם כתבתי סברא זו רק לעניין סברא ולא לדינא כדכתבתי שם".

✽ **מִשְׁה קַבֵּל תּוֹרַה מִפִּינִי** ✽

מוסר התורה בדורנו

אע"פ שהיו הרבה מחלוקות חמורות בין רבינו זצ"ל להג"ר אליעזר יהודה וולדנברג זצ"ל, כגון בענין הפלת עובר, ועוד, כל זה היה רק לשם שמים. עד כדי כך שהג"ר וולדנברג נתן הספד ארוך על פטירת רבינו שם דימה את רבינו הגרמ"פ לבחינת משה רבינו ע"ה! ואעתיק כאן קטע קטן מההספד שנשא על רבינו בהיכל ישיבת עץ חיים בירושלים ברוב-עם באור ליום ב' כ' אד"ב תשמ"ו, וז"ל:

לבי יחיל בקרבי לעלות ולהספיד את גאון הגאונים, גדול המשיבים שבדור, אשר כמדומה שלא הניח על עפר משלו בגודל התמדתו ודביקותו בתורת א-ל חי, מוהר"ר משה פיינשטיין זצ"ל. כי מי האיש אשר יוכל להספידו כהלכה ולתנות ולתאר אל נכון את דמותו הרוחנית הנשגבה...

הגרמ"מ פיינשטיין ז"ל בדורנו היה בבחינה של משה [כדמצינו בכמה מקומות בחז"ל שהשתמשו בלשון: משה שפיר קאמרת], הוא זכה לכתרה של תורה, התורה היתה נשמת חייו וממנה היה ניזון כל כולו, לא ידע דבר חוץ מדעת - תורה, ולכן זכה שכל הפיות מכל הפינות היו מופנים אליו, והוא היה משיב לכולם כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, וכולם שאבו מהם מים בששון כמו ממעיני הישועה, והכל בענות-חן ובתמימות כדי לקיים את "הזהר הדבר אשר צוה ה'" ללמוד וללמד, ומה אני בחנם אף אתה נמי בחנם (נדרים לו, א) ... עכת"ד.

(שו"ת ציץ אליעזר חלק יח סימן סד)

✽ ומִסְרָה ✽

שמירת המסורה

הגרמ"פ זצ"ל, וכן הגרי"ב [סולובייצ'יק] זצ"ל, מרגלא בפומייהו בכל ענין וענין צא וראה איך המנהג, ואפי' בשאלות שנראה בהם הכרעה מסברא וראיות ברורות, אין לשנות ממנהגם של אבותינו ורבותינו... אף הגרמ"פ זצ"ל עצמו שהיה ידוע כבקי גדול בענייני סת"מ, ואעפ"כ כשהיה לו ספק היה מתייעץ בסופר זקן שהיה לו קבלה ושימוש למעשה מאבותיו ורבותיו הסופרים, ואף שלא היה מוחזק הסופר הנ"ל כת"ח הבקי בפוסקים ראשונים ואחרונים. וכמה פעמים הורה לסמוך על

קבלתו של הסופר הנ"ל, נגד המבואר בפוסקים, כי המסורת והקבלה הם העיקר.

(מגד גבעות עולם, ח"ב, עמוד לב-לג)

✽ ומִסְרָה לַיהוֹשֻׁעַ ✽

מסורת התורה אצל בן רבינו

הרבה תלמידים, ומהם גאוני גדולים, היו להג"ר משה פיינשטיין רבן של ישראל במשך ימי חייו, אך כך היה אומר ר' משה זצ"ל, "וואס דוד זאגט איז ווי איך זאגט" [מה שר' דוד אומר, זה כמו שאני אומר], וזהו מסורת התורה לאמיתה, שרבינו משה מסר לבנו ר' דוד פיינשטיין זצ"ל, והעביר לו את כל מסורת התורה וההוראה שלו, וכידוע שלא היה בקי בפסקי הגר"מ זצ"ל כר' דוד, שחי כל ימיו בד' אמותיו של אביו הגר"מ זצ"ל, בין בישיבת תפארת ירושלים, ובין בדירתו שהיה דר בשכנות וסמוך לאביו, ולא זזה ידו מתוך ידו, וידע את כל ההוראות החמורים של רבינו משה, כמשה מפי הגבורה.

(מגד גבעות עולם, סוף הספר - מילי דהספידא על הגאון ר' דוד פיינשטיין זצ"ל)

✽ הוּוּ מְתוּנִים בְּדִין ✽

חובת הדין להעמיק בדין

בכמה מקומות רבינו הסביר שאין מקום לעצלות בפסק הלכה. הפוסק

וע"ע מש"כ בספר קול רם עה"ת (חלק א, עמוד שפח-שפט) וז"ל:

ועיין בסנהדרין (צג, ב) שמלך המשיח יהיה "מורח ודאין", ופירש"י "שמריח באדם ושופט ויודע מי החייב". ומצינו שם בגמ' שרבי עקיבא טעה וסבר שבן כוזיבא היה מלך המשיח, מ"מ החכמים לא טעו, ואיתא שם, "בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא, אמר להו לרבנן אנא משיח, אמרו ליה במשיח כתיב דמורח ודאין, נחזי אנן אי מורח ודאין, כיון דחזוהו דלא מורח ודאין, קטלוהו".

וכדי שיוכל להבין שבר כוזיבא אינו המשיח היה צריך שגם להם יהיה את כח הריח למצוא אם יש בו את הריח שצריך להיות למלך המשיח. ומהכא חזינן שכל ת"ח צריך שיהיה לו ריח זה. ומצינו נמי בכחו של הריח שהולך למרחוק ואינו דומה לשאר חושים כגון חוש המישוש, שאינו אלא רק במרחק נגיעה. וכך צריכים הדיינים ותלמידי חכמים לחשוך אפילו לדבר שאינו מפורש כל כך, ושאינן יכולים ליגע בידים, ופעמים שלא די במחשבה והבנה הראשונה, אלא כדי לדון צריכים הרבה מחשבה.

וע"ז נאמר (מגילה טו, ב) שעל הדיין לשפוט "דין אמת לאמיתו", שפעמים יש דין אמת אבל לא הוי לאמיתו. וכתוב נמי באבות (פ"א מ"א) "הווי מתונים בדין" וזה איירי אפילו בשאלה שכבר היתה לפניו, משום שאפשר

מחוייב לעצור ולהעמיק בכל דין תורה בפניו במתינות כאילו הוא ענין חדש, כי לפעמים באמת זה ממש דבר חדש מצד איזה פרט שיכול לשנות את השיקולים ההלכתיים. וכמ"ש רבינו בספרו דברות משה על מסכת סנהדרין (דף ו, ב; והשווה מש"כ רבינו במסכת שבת חלק א עמוד תקכג) וז"ל:

בגמ', שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט וכו'. דוקא כשהיו מתונים בדין ועיינו כל צרכן דנו כן, שיתור מזה לא היה בכחם לעיין ולהעמיק בדין הרי לא עברו בכלום, ואדרבה קיימו מצות דיינים, ועצם הדין שלהם אף שהיה טעות היה נידון זה בדיני טעות בדין, שלפעמים הדין גם קיים כטעות בשקול הדעת. ולא נחשב שחטאו אף בשוגג, מאחר דהם עשו כדין לעיין כל צרכן במתינות בלי שום הטיה. וע"ז אמרו שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל ועמכם בדבר המשפט, אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, וכדפרש"י דאין לו לדיין לירא למנוע עצמו מן הדין אלא לפי מה שענינו רואות לידון ויתכוין להוציאו לצדק ולאמיתו ושוב לא יענש.

אבל אם דנו שלא במתינות, שלא ירדו לעומק הדין לפי כחם אם היו מעיינין כל צרכן, הוא קלקול הדין, וא"כ הוא חטא במשפט וחטא הדיינים שנצטוו להיות מתונים בדין כדאיתא באבות פ"א מ"א בשם אנשי כנסת הגדולה ואסור להורות לפום ריהטא, עכ"ל.

שהענין כאן הוי שונה במקצת. ונמצא לפי"ז שכל ת"ח צריך כוחות חדשים בכל יום בנוגע לריח התורה. וזה הלימוד מהקטורת. עכ"ל.

עוד מצאנו בספר קול רם עה"ת (ח"ב עמוד לח-לט) רעיון זה בענין אחר, וז"ל:

וברש"י "זה קרבן אהרן ובניו, אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום, שנאמר מנחה תמיד וגו' והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו'". והוא מגמ' במנחות (דף עח).

צריכים להבין מהו הענין שהכהן גדול צריך להביא חצי מנחת חביתין בכל יום בבקר וחצי בערב. ואע"ג שאין אנו רשאים לדרוש בטעמי המצוות, מ"מ צריכים לחפש איזה לימוד שיש לנו מזה וכו'. [וביאר רבינו, באחד מפירושו] שלא יהיה שמחה בהתורה שלמד אתמול אלא צריך להרגיש שהתורה שילמוד היום הוי כדבר חדש, ומוסיף איזה דבר לידיעותיו שהי' חסר לו אתמול, וכשמרגיש הכי יהיה הלימוד באופן אחר, שדבר ישן אין לומדים בכל הכוחות, ובפרט כשחושב שכבר יודע התורה למפרע.

ואמרו חז"ל באבות (פ"א מ"א) הוו מתונין בדין, דכשבאה שאלה לידך אל יאמר שזה כבר הי' לו אתמול ויכריע הדין מיד, אלא בכל יום הוי כדבר חדש, דאל"כ לא יהיה לו מוח

חפשי, אלא הוא משועבד ומשוחד למחשבה שהיתה לו אתמול, עכ"ל.

והשווה עם מש"כ רבינו בשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק א סימן טו) ומה שהבאנו לקמן על פ"ד משנה כב.

✽ והעמידו תלמידים הרבה ✽

הרבצת התורה והעמדת תלמידים

רבינו הסביר (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג סימן עב) על ענין אחר, שאין הפשט שעלינו רק ללמד הרבה תלמידים, אלא שיש להסביר התורה באופן עמוק וברור עד כדי כך שהרבה תלמידים ירצו ללמוד ממך, וז"ל:

הנה תפלת יעבץ (בתמורה טז, א) אם ברך תברכני בתורה הוא למוד עצמו, והרביית גבולי בתלמידים הוא הצלחה מיוחדת בהבנת והסברת הדברים שזהו מביא לריבוי התלמידים, שאין זה ענין ברכה חשובה שיכואו הרבה תלמידים אצלו מצד דברים אחרים ובלא טעמים גדולים שלא מצד המעלה ללמוד אצל זה ששייגו יותר הצלחה בלמודם להתגדל ביותר, שלכן ודאי התפלל יעבץ שיהיה לו הבנה והסברה חשובה ביותר להמשיך הרבה תלמידים עכ"ל.

ומצד שני יש סוג של ת"ח שאינו זוכה לתלמידים הרבה או אפילו לשום תלמידים בכלל, ואעפ"כ הם יכולים להיות יותר קרובים להשי"ת, וכמו שמסופר

בספר מגד גבעות עולם (ח"א, עמוד מו-מז),
כתב וז"ל:

כשנפטר הווישקער עילוי, הגאון ר' יעקב ספסל זצ"ל, יומי דקייטא היה ויצאה לווייתו מהמתיבתא תפארת ירושלים, והשתתפו אנשים בה מעט, כי לא נשמע הקול בכתי בני ישראל, והיה הוישקער מהעילויים הגדולים באירופה קודם המלחמה הראשונה, וכל הגדולים העריכו אותו כגאון עולם, ובסוף ימיו התגורר במושב זקנים בנוא יארק ועסק בתורה כל היום. [אבי זצ"ל היה נותן כסף למושב זקנים הזה, ואמר שאפילו אם פרוטה אחת מנדבתו מגיעה לוישקער עילוי, הנתינה כדאית].

וכשיצאה לווייתו מהמתיבתא "תפארת ירושלים" הספידו הגר"מ זצ"ל, וכה היו דבריו: יש שני מיני גדולי ישראל, יש גדולי ישראל שיש להם

תלמידים למאות ואלפים, וספרים שכולם הוגים בהם והם מאירים את העולם, ובהלויה שלהם משתתפים רבבות בני ישראל. אך לעומתם ישנם גדולי ישראל ששום אדם לא יודע מהם, ואין להם שטעלע [מעמד] ולא תלמידים, והם ותורתם מונחים בקרן זוית, אך הם ואורייתא חד. ושאל הגר"מ זצ"ל איזה גדול אוהב הקב"ה יותר?

וחרים הגר"מ זצ"ל את קולו ואמר: הנביא ישעיהו אומר "ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי", לא מדובר על עני בממון או על עני בדעת, אלא על גדול בישראל שלמד תורה הרבה, ולא זכה להניק וללמד את אחרים ואין לו שום מעמד ושום שטעלע, והוא יושב בד' אמות של הלכה ולומד, הוא אהובו של הקב"ה, - הווישקער עילוי מורי ורבותי הוא אהובו של הקב"ה, עכ"ל.

❁ ב ❁

שְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק הָיָה מְשִׁירֵי כְּנָסֶת הַגְּדוּלָּה. הוּא הָיָה אוֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוּת חַסְדִּים.

❁ מאורות משה ❁

כדבר נפרד מגדלותו בתורה, אלא זה גם השפיע על הנהגתו כפוסק הדור שדאג לכל יחיד מנער עד זקן, וכמו שתיאר הרב שכנא מענדל שיינער, בהקדמתו לספר דרכי משה עה"ת ומועדים (ח"א עמוד טו) וז"ל:

דבר אחד היה שהיה מוכן לעולם להפסיק עבורו, והוא, אם יהודי היה צריך אותו. כך היה כל ימיו, חוץ משנותיו האחרונות שהיה נשמר לבריאותו. לא היה צריך שום השתדלות כדי לדבר עם מרן זצ"ל, אלא היה מוכן לענות בטעלפאן והיה ביתו פתוח לכל מבקר אצלו. מדת ההטבה ואהבת ישראל עלו אצלו בקנה אחד עם אהבת התורה ואהבת ה'. ואם היה אדם מבקש ממנו שישתדל בשבילו מיד היה מתקשר או כותב בשבילו מה שהיה צריך. והיה פעם אדם שביקש ממנו שיתפלל עבורו, ולאחר זמן התקשר אליו לדעת מה שלומו.

ובן מידת החסד העצומה שהיתה בו, וכגון שהיתה אשה שבאה בקביעות למרן זצ"ל עם מכתב מאחיה מארץ ישראל שהיה כותב בלשון קודש והיא לא

❁ עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה ❁

התמדת התורה גם בזמנים קשים

הרב משה טויב שליט"א רב בקווינס נוי יארק, שמע מהגר"ר נטע גרינבלאט זצ"ל ממעמפיס, שסיפר: למדתי אצל מרן זצ"ל כמה שנים עד שנת תש"ח, והיו אלו השנים הקשות לישראל, ימי מלחמת העולם השנייה והידיעות המחרידות הגיעו לישיבה, והיה קשה לנו להתרכז בלימוד. אבל מרן זצ"ל למד בכל ההתמדה, והייתי תמה על זה, והיה אומר לנו: "זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד". ובאמת שהתפללות של מרן זצ"ל היו בכיות ובדמעות ובקול, אבל בזמן תורה צריך להסיח דעת מהכל.

(דרכי משה עה"ת ומועדים מאת הג"ר שכנא מענדעל שיינער, ח"ב, עמוד שלא)

❁ וְעַל גְּמִילוּת חַסְדִּים ❁

תורה שיש עמה חסד

ישנם סיפורים רבים לאין שיעור אודות מידת החסד הנפלאה של רבינו כלפי כל איש מישראל. וזה לא היה רק